

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43

Nisan 2016 April 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

GÜLPINAR'IN UNUTULAN YAPILARI: ÇEŞME VE ÇAMAŞIRHANELER DISAPPEARING STRUCTURES OF GÜLPINAR: FOUNTAINS AND LAUNDRIES

Davut KAPLAN*
Mediha ŞEN
İbrahim GÜNAYDIN

Öz

Gülpınar'da (Smintheion) su yapılarının inşası MÖ.3. yüzyıla kadar gitmektedir. Özellikle MS.1.yüzyıldan sonra bu tür su yapılarında bir artış gözlenir. Bu yazının konusunu da oluşturan en önemli su yapıları 19 ve 20.yüzyıla ait olan çeşme ve çamaşırhane yapılarıdır. Gülpınar eteklerinden geçen ve Babakale'ye devam eden yol sürekli akan ve halka temiz su temin eden çeşmelerle süslenmiş gibidir. Su bolluğu ve zamanla ihtiyaçtan doğan çamaşırhaneler de çeşmelere eklenmiş ve kompleks yapılar ortaya çıkmıştır. Hem çeşmeler hem de çamaşırhaneler Gülpınar halkının geçmişinde ve bugününde önemli bir yere sahiptir. Neredeyse olgun ve ileri yaşlardaki her insanın anısı bu yapılarda saklıdır. Bu çalışma ile sadece ayakta kalabilen çeşme ve çamaşırhanelerin mimari durumları ele alınmamıştır. Gülpınar halkı hafızasında yer etmiş fakat son zamanlarda unutulmuş olan bu yapıların geçmişte nasıl kullanıldıklarını aydınlatmak amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Gülpınar, Smintheion, Çeşme, Çamaşırhane, Yıkama.

Abstract

Construction of water structures in Gülpınar dates back to the 3rd century BC. Especially from the 1st century AD, the construction of water structures increased rapidly. The most important water structures which is also the subject of this article are fountains and laundry belonging to the 19 and 20 century. The road from the slope of Gülpınar continued to Babakale embellished with fountains supplied inhabitants with clean and running potable water. Because of the abundance of water once urged by necessity laundry added to the fountains and this complex structures has emerged. Both fountains and laundries has an important place in the past and today of the Gülpınar public. The memories of almost all older person has hidden in these structures. This study has not only dealt with the situation of architectural fountains and laundry can survive but also aimed to clarify the situation and use of the fountains and laundry existing, but forgotten, embedded in memory of Gülpınar people.

Keywords: Gülpınar, Smintheion, Fountain, Laundry, Bath.

Giriş

Gülpınar, Çanakkale ili Ayvack ilçesine bağlı bir köydür (**Çizim 1**). Anadolu'nun en batı uç noktası olarak kabul edilen Babakale'ye (Lekton-Baba Burnu) 9 km mesafede kurulmuş ve kökleri binlerce yıl geri giden bu köyün (Takaoğlu, 2006: 289-315) eski adı Külahlı yeni ismi ise Cumhuriyet Dönemi ile birlikte Gülpınar'dır. 1970'lere kadar Külahlı Nahiyesi olarak varlığını sürdürmüş, 1994'te Belde olan Gülpınar, 2014 yılına kadar Belediye (Özgünel, 2001: 1) ve 2014 yılı Yerel Seçim sonuçlarına göre yeterli nüfusa sahip olmadığından için yeniden Köy (Gülpınar Köyü) statüsüne döndürülmüştür. 1940 yılı nüfus sayımında 552 yaşamaktayken, bugün ise nüfus 1341 kişidir¹. Yöreye yeni yurtlar kurmak için gelen Gülpınar halkının atalarının başlarına giydikleri Osmanlı yeni çeri başlığını andıran külah biçimli serpuştan dolayı "Külahlı" olarak isimlendirilen yerleşim, 18 ve 19.yüzyıllarda batılı gezginler tarafından farklı isimlerle anılmıştır (Özgünel, 2001: 4).

Gülpınar'da² Külahlı Ayağı'nda çalışan, denize-sahile yıkanmak için giden veya zeytinliklere inen yollardan yürüyenlerin çoğu terk edilmiş ve harabeye çevrilmiş Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nden kalan

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Samsun.

¹ Gülpınar 1800 kişilik nüfus ve 300 konutluk bir yerleşimdir. Özgünel: 2001, 1.

² Gülpınar Köyü eteğinde yer alan Smintheion ören yeri 1980'den beri Prof. Dr. Coşkun Özgünel tarafından kazılmaktadır. Arkeolojik yapıların kazılarak korumaya alındığı bu proje ile sadece antik dönemler değil etnografik eserler de korunmaktadır. Bu durumu en güzel şekilde açıklayan örnekler Helenistik ve Roma yapıları yanı başındaki Eski Yağhaneler, Koca Pınar, Tapınak kuzey doğusunda yer alan Çeşme ve Çamaşırılık gibi Türk Dönemi eserlerine yönelik koruma çalışmalarıdır. Ayrıca bölgeden toplanan etnografik eserler, Türkiye'de ören yerleri içerisinde ilk olan yerel Gülpınar / Smintheion Müzesi'nde sergilenmesi de bu korumacı uygulamanın bir göstergesidir. Bu çalışma ile birlikte Türk Dönemi su yapılarından (çeşme ve çamaşırhaneler) fotoğraf ve çizimlerle de belgelenerek koruma altına alınmaktadır. Çalışmalarımızda bizlere fikirleri ile yön veren ve bu konuyu kaleme almamız için teşvik eden, arkeolojik ve etnografik malzemenin devamlılığını gösteren bu korumacı bakış açısından dolayı değerli hocamız Prof. Dr. Coşkun Özgünel'e sonsuz teşekkür ederiz. Ayrıca Çeşme ve Çamaşırhaneler konusunda bu eserlerin dili ile bizlere yardımcı olan ve Sanat Tarihi açısından doğru terminolojiyi kullanmamız için gösterdiği ilgiden dolayı Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sami Bayraktar hocamıza teşekkürler.

eski Çeşme³ ve Çamaşırhanelerin (Çizim 2) farkında değildiler. Bir kültür eseri olarak tanımladığımız bu yapılar Gülpınar halkının dini, milli, adet ve geleneklerinin yaşadığı değerlerdir. Bu tür yapılar ve kültürel yaşamın son izleri de korunmaz ve geleceğe aktarılmazsa 1980'ler öncesi yaşamın tamamen kaybolması anlamına gelir. Bu anlamda geçmişe vurulan bir damga olan bu basit yapılar halkın da temsil edildiği ve ona geçmişle yaşama hakkı veren taşınmaz kültür varlıklarıdır. Dolayısıyla Gülpınar halkının tanınmasında en önemli etken olan tarih ve kültürün, örf-adet, gelenek ve göreneklerin yaşadığı simgeler çeşme ve çamaşırhaneler gibi burada yaşanmış kültürel değerlerdir. Bu yapıların tahrip olması durumunda yaşayan sözlü değerlerin kaybolduğu gibi maddi kalıntıların da ortadan kalkmasıyla toplumun geçmişle olan bağı ve bu bağı ispatı da mümkün olmayacaktır. Bu kültürün kaybolmaması birer kimlik olan yapıların kaybolmamasına bağlıdır.

Gülpınar ve çevresinin antik çağdan günümüze su yapılarıyla donatılmış olması, bölgenin jeolojik yapısı ve yağışsız bir iklimden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle çeşme ve çamaşırhaneler sadece insanların su alma veya çamaşır yıkama gibi fiili ihtiyaçlarını gideren birer kültür varlığı değildiler. Maddi kalıntılarına ek olarak Gülpınar halkının toplumsal yapısını gözler önüne seren yakın tarihin önemli belgeleridir. Özellikle bu yapılar, toplumun dinamiği olan kadın ve çocukların günlük yaşamlarının da bir yansımasıdır. Bu nedenle bu kültür yapılarını ilk aşamada belgelemek ve yeni kuşaklara aktarmak bu çalışmanın en önemli amacıdır.

Cami ve medrese gibi anıtsal yapılara verilen değer ne yazık ki çeşme ve çamaşırhanelere verilmemiştir. Bu nedenle büyük kentler hariç çeşme ve çamaşır yapıları yeterli bilgidende yoksundurlar. Bugün ise bu yapılar sadece Gülpınar halkının 1980 öncesi yaşamı ile ilgili olarak nadiren günlük sohbet ve konuşmalara konu olmaktadır. Başta nasıl kullanıldıklarını belgelemek amacıyla çok yönlü bu su yapılarını, 'yıkınma' ve 'yıkınma olgusu' üzerinde bütünsel bir bakış açısı ile değerlendirme fırsatı doğurmuştur. Uzun süre yaşamın bir parçası olarak var olan bu yapılar elektrik kullanımı ve teknolojik aletlerin (çamaşır makinası gibi) hızla yayılımı ile eskimiş ve yok olmaya yüz tutmuşlardır. Bu nedenle kullanılmayan yapılarda tahribat başladığından yoğun olarak çizim ve fotoğraflarla, mimarileri ve kullanımları üzerinde durulmuştur. Elde yazılı, görsel belge veya kayıt olmamasından dolayı öncelikle toplumda yıkınmanın kültürel ve dinsel bağlamı ile ilgili konular doğrudan yaşayan tanıkların bilgilerine başvurularak ele alınmıştır.

Anadolu coğrafyasında çeşme ve çamaşırhaneler genel olarak önemli sanat eserlerini ve belli dönemleri kapsayan çalışmalardan oluşurken son kullanımları ile ilgili özellikle son 100 yıllık dönem ne yazık ki ötelenmektedir.

Son yıllarda işlevini kaybeden bu yapılardan bir kısmı genel ulaşım yolu üzerinde ise korunmuş, aksi halde ya tamamen tahrip olmuş ya da ilgisizlik nedeniyle yok olmakla yüz yüze kalmıştır. Bugün mimari anlamda Gülpınar (Smintheion) ve çevresinde sağlam, işlevli ve kısmen korunmuş örneklerden sadece mimari olarak bahsetmek ve belgelemek dahi yeterli olmayacaktır.

Gülpınar ve çevresinde 1980 yılından beri yapılan arkeolojik kazı ve araştırmalarda bu çeşme ve çamaşırhanelerin koruma ve belgeleme çalışmaları sadece kamulaştırılan alanlarda yapılabilmektedir. Bakımı yapılan çeşme ve çamaşırhanelerden biri kamulaştırmanın yapılabildiği alanda plan ve cephe çizimi olarak belgelenebilmiş⁴ ilk örnektir. Ören yeri içerisinde kalan diğer örnekler ise sadece yer olarak tespit edilerek yazılı-görsel olarak kaynaklara aktarılmıştır. Bu belgeleme çalışmaları bile binlerce yıldır aynı noktada devam eden su kullanımının neden ve nasıl aralıksız devam ettiğini ortaya koyması açısından son derece önemlidir.

Smintheion-Gülpınar'da Su ve su yapılarının tarihsel süreç içindeki yeri

Prehistorik dönemden beri aralıksız yerleşime sahne olan Gülpınar, doğal su kaynakları, su yapıları ve suyun kullanımı ile turizm açısından önemli bir yerleşim haline gelmiştir. Gülpınar eteğinde ziyaretçilerini bekleyen Smintheion kutsal alanı ise suyun kullanımı için en güzel örnekleri sunar. Bu bağlamda, anıtsal mimari açısından burada tespit edilen ve en erkeni Helenistik Dönem'den başlayarak Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemleri de dahil olmak üzere günümüze kadar çeşitli su yapıları bulunmaktadır. Gülpınar'ı, barındırdığı su yapıları ile ele alarak değerlendirmek konuya daha da açıklık getirecektir. Özellikle suyun dinsel ve yaşamsal anlamda değeri ve korunması, günümüz sosyal yaşamıyla karşılaştırma amacını da gütmektedir.

³ Yazıda, suyun yüksekten akmasına imkan tanıyan bu yapılar için "çeşme" kelimesi kullanılsa da bazı örnekler Gülpınar'ın yaşlıları tarafından "pınar" olarak isimlendirilmektedirler. "Çeşme" kelimesinin etimolojik kökeni için bkz. Eyice 1993.

⁴ 1993 yılı Gülpınar kazılarında tapınak temenosu (sınırları) dışında, köy su şebekesi yanında ve tapınak cella blokları ile yapılmış ve köylüler tarafından "Koca Pınar" olarak adlandırılan 19.yy "Osmanlı Çeşmesi" nin çevre düzenlemesi ve bakımı yapılarak günümüze kadar korunması sağlanmıştır. Çeşmenin yıkık olan sınır duvarları onarılarak bu duvarın üzeri andezit bazalt taklidi harpuşta ile kapatılmıştır. Çeşmenin panosunu kapatan sıvalar kum püskürtülerek temizlenmiştir. Özgünel, 2001: 78-79.

Bu su yapıları ve öğeleri arasında; Smintheion kutsal alanında bir mağara içerisinden çıkan Kutsal Kaynak, Helenistik ve Roma Dönemi Su Kanalları, Rezervuarlar, Büyük ve Küçük Roma Hamamları ve bu yapılara suyu ulaştıran çok sayıda kanal ve boru hattı sayılabilir (Çizim 2). Osmanlı dönemi su yapılarından çok azı ise günümüzde hala kullanılmaktadır. Smintheion'da bu kadar çeşitli su yapısı ve suyun kullanım şeklinin tespit edilmiş olması, suyun vazgeçilmez ve önemli olduğunun ve de yerleşimlerin varoluşunun bir sebebi olan en önemli bulgulardır. Çünkü daha önceki dönemlerde var olan su kanalları da günümüzde bile hala bazı noktalarda kullanılmaktadır.

Smintheion'da su, geç dönemde özellikle Roma Döneminde kaynağından alınmış ve daha büyük rezervuarlara taşınmıştır. Su kaynağına yaklaşıldıkça mağara şekilli kaya yapısı ve kaynaktaki doğal yapının korunduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Başlangıçta durumun böyle olmadığı, suyun çıktığı mağaraların rezervuara dönüştürüldüğü, su haznesindeki eklemeler ve düzenlemelerden anlaşılmaktadır. Alüvyon altında kalmış ve bugün kullanılamaz durumdaki Helenistik kanalın bir kısmı da yine su haznesi olarak kullanılmaktadır.

Yapıda kaynak suyundan tapınağa doğru gidildikçe mimari yapılaşma kesme blok taşlarla örülmüş taşıyıcı ve örtü sistemine sahip Roma dönemine ait kanallar ile devam etmektedir. Havalandırma ve giriş deliklerine sahip bu kanallar tapınak ve çevresinde özellikle Roma Dönemi'nde yoğun bir mimariye sahip kutsal alanın su ihtiyacını karşılamakta ve iki ana kola ayrılmaktadır (Çizim 2). Bu her iki kanal yapısı ve hattı tapınak ve çevresindeki yapıların ihtiyacına paralel olarak yerleşimin büyümesinin de etkisiyle doğal kaynaktan alınarak tapınağa ve sivil mimari bölgesine ulaşan işlevsel suyoludur. Bu kanallar üzerine ise Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nde bazı çeşme yapıları inşa edilmiştir. Bütün çeşme ve çamaşırhane yapıları topoğrafyanın ortaya koyduğu zorunluluk olarak Gülpınar yerleşimi eteğinde bir hat üzerine dizilmişlerdir. Ana kaynak olan Kutsal Kaynak ve diğer su kaynakları büyük oranda volkanik kayalardan sızmaktadır. Bu nedenle jeolojik yapı su ve kullanımı açısından önemlidir.

Gülpınar bölgesinin yapısını oluşturan lito-stratigrafik birimler çeşitlilik sergilerler (Kayan, 1994: 24). Bununla beraber Tuzla Ovası güneyinde, Aklıman'a kadar olan kesimde Üst Miosen (denizsel yükselti) tabakaları ile volkanik temel arasındaki sınır morfolojide çok net izlenmektedir. Özellikle Tuzla Ovası ve Gülpınar arasındaki vadi görünümü çukurluk (Çelen bağları), bu iki birim arasında şekillenmiştir. Bunun doğusunda bütünüyle volkanik temel, batısında Üst Miosen tortul (Kayan, 1994: 64) tabakaları bulunur. Kuzeydoğu-Güneybatı yönde uzanan bu çukurluk içerisinde akarsu yoktur. Çevreden akan sular için bir "ana vadi" özelliği gösteren bu çukurluk yağmur ve kaynak sularıyla şekillenmemiştir. Aksine yapısal bir oluşumdur (Kayan, 1994: 41). İşte Smintheion bu vadinin en üst noktasında yani Gülpınar Oluğu'nun en üst noktasındadır. Gülpınar yerleşimi ise bu vadinin doğu yamacında bulunmaktadır (Özgünel, 2001: 2-3).

Gülpınar yerleşimini de içine alan çöküntü oluşu, bugünkü yerleşimden itibaren batıya döner. Doğu-batı doğrultusunda uzanan ve tamamen denize açılan dar çukurluk (Külahlı Ayağı), bütünüyle üst miyosen tabakaları arasında yer alır. Kuzeye Tuzla Ovasına devam eden oluktan daha fazla su toplama alanına sahip olmasına karşın normal bir akarsu vadisi değil, Üst Miosen formasyonunu kesen bir fay üzerinde şekillenmiştir. Gülpınar yerleşiminden denize kadar devam eden bu alan Beşiktepe'den (Hamaxitos) başlayarak tamamen *marn* ve *kalker*den oluşmaktadır (Kayan, 1994: 43). Özellikle bu bölgede alttan çıkan konglomera tabakaları, kuzeye doğru parçalanmış küçük *kuesta* sırtları ve tepe dizileri meydana getirmektedir. Dolayısıyla Gülpınar ve çevresi tamamen volkanik platodan meydana gelmemiştir. Gülpınar tabanı ise püskürtülmüş volkanik kütlelerden meydana gelmiştir (Kaplan, 2013b: 117-118). Bu nedenle Gülpınar ve çevresi bir volkanik plato olarak isimlendirilmiştir (Özgünel, 2001: 1). Bu volkanik yapı su yapılarının (çeşme ve çamaşırhane) da sınırını belirler. Bu sular volkanik tabandan sızarak Gülpınar Oluğu'nun doğu sınırı boyunca yüzeye çıkarlar.

Gülpınar yerleşimi çevresinde en dikkat çekici görkemli yapılar arasında çeşme ve çamaşırhaneler gelir. Su kaynaklarına yakınlık ve işlevleri gereği dere kenarları ve kuytu köşelerde kalmışlardır. Mimarilerinin suyla olan teması ve ihtiyaçtan doğan yapısal özellikleri nedeniyle günümüzde kaybolma noktasına gelen önemli kültür varlıklarıdır. İnşa edildikleri dönemden 1980'li yılların başına kadar Roma yapıları ile yani '*yaşam için su kullanımı*' gibi amaçla kullanılmışlardır. Bu yapıların konutlardan sonra toplum için en önemli yanları sosyal yaşam konusunda en çok bilgi barındıran ve en iyi korunmuş örnekler olmalarıdır. Eldeki yazılı belgelere göre en eski çeşme yapısının 100 yıldan daha eski olduğu bilinmektedir. Gülpınar çeşme ve çamaşırhaneleri, son 30 yıl içerisinde hızlı kentleşme ve teknolojinin kullanımı ve aşırı sulama için açılan kuyuların kaynakları kurutması sonucu ya tamamen terk edilmiş, suları kurumuş ya da sadece sulama amaçlı kullanılan birer su haznesinden farksız harabeye dönüşmüşlerdir.

Gülpınar Çeşmeleri

Su, sadece içmek için insanların yararına inşa edilmiş yapıların bir gerekliliği değildir. İçmek ve temizlenmenin yanında tarım ve hayvancılık için de gereklidir. İnsanlık tarihi boyunca yerleşimlerin bol ve

temiz su kaynaklarına sahip noktalara kurulmuş olmasını Gülpınar örneği ile bir ilke olarak geçmişten gelen geleneği devam ettirmiştir. Antik çağ insanları suyu en güzel şekilde kullanmıştır ve hatta en güzel su yapıları inşa edenler ise zenginliğin, ileri kültür ve uygarlığın bir belirteci olarak saygı görmüşlerdir. Çeşmeler, insan hayatındaki önemleri dışında toplum hayatının izlerini de taşıyan yapılardır. Modern su şebekesine sahip kentleşmeyle birlikte ortadan kalkan bir kültür ögesi olan çeşmeleri yaptırmak ve su getirmek dini kültürün bir uygulama alanıydı. Genelde Anadolu'da kırsal kesimde yol kenarlarında görülen çeşme yapıları bugün de varlığını korumaktadır ancak hızlı ulaşım teknolojisi Gülpınar'da olduğu gibi bu yapılara olan ihtiyacı da ortadan kaldırmaktadır.

Gülpınar yerleşimi kurulduğu mevki itibarıyla ırmağın kenarında değildir (**Çizim 1**), ancak yağmurlu havalarda içinden geçerek batıya akan bir deresi vardır. Genelde cami, mescit, medrese, okul (medrese), çarşı, meydan, han ve hamam gibi yapı ve alanlarda inşa edilen çeşmeler, Gülpınar'da genel kullanım amaçlarından biri olan 'içmek' amaçlı olarak halkın kullanımı için en uygun olan işlek yollar üzerine inşa edilmişlerdir (**Çizim 2**). Fakat yerleşimin eteğinde olmaları konutlarda günlük kullanım için taşıma gücünü ortaya koyar. Gülpınar'da çeşmeler genelde yeraltı ve kaynak suları ile beslenirler.

Gülpınar çeşmeleri geleneksel kültürden bilinen yapı mimarisi ve yaptırılan dışında buldukları mevki, suyun miktarı ve yapısal özellikleri ile isimlendirilmişlerdir. 'Koca Pınar' (**Çizim 3; Resim 1**) ve İki Oluklu Çeşme (**Çizim 5; Resim 4**) gibi örnekler birkaçıdır. Gülpınar oluğu kuzey kesiminde yer alan 'Keleş Çeşmesi' (**Çizim 6; Resim 5**) ve güney-batıda yer alan 'Şişik Çeşme' (**Çizim 4; Resim 3**) gibi özel isimlerle anılan örnekler ise yaptırılan, şahıs arazisine yakın olma veya şahıs arazisi içerisinde olmadan dolayı arazi sahiplerinin ismi ile adlandırılmıştır.

Gülpınar Çeşme yapılarının tasarımında bölgenin ana merkezlerden uzak olması nedeniyle tek tip mimariye sahip olduğu görülür. Ancak Türk-İslam eserlerinin ilk örneklerinin verildiği bölgede⁵ yer almış olması nedeniyle yeni bir mimari tarz getirilmemiş ve geleneksel Osmanlı stili tercih edilmiştir. Şekil itibarıyla geleneksel Osmanlı çeşmelerini örnek alırlar. Büyük oranda çeşme binaları herhangi bir yapıyla bağlantısı olmayan basit mimari özelliktedir. Ancak sonradan bazı örnekler çamaşırhane duvarları eklenerek Tapınak Kuzey-doğusundaki Çamaşırılık'ta olduğu gibi yıkama ve yıkanma amacıyla kullanılmışlardır. Tek cepheli bu çeşmelerin tümü tek sivri kemerli, bir örnek ise çift sivri kemerlidir. Gülpınar halkının su ve çeşmelere olan özel ilgi ve ihtiyacı sayesinde, günümüze kadar gelmeyi başaran çeşmelere modern Gülpınar yerleşimi eteğinde Smintheion'da "Bahçeler içi" mevkiinde yoğun olmak üzere vadi tabanında rastlamak mümkündür.

Kaynak suları bol olduğundan fazla görülmeyen bir su haznesine sahiptirler ve hazneler küçük boyuttadır. Tapınak kuzey doğusundaki çeşmede 3, Koca Pınar'da 2, diğerlerinde ise bir adet lüle yer alır. Tek cepheli çeşme yapıları insanlara içme suyu sağlarken, çeşme önlerinde hayvanlar için dizi yalaklardan oluşan düzenleme yer alır. Çeşmelerde kullanılan yalaklar ve su toplama hazneleri genelde yöresel taş olan ve antik yapılardan alınmış ve sonradan içleri oyulmuş *spolien* (devşirme) malzemedir. Bazı örnekler ise 'Orduluk' denen ve yine antik yapı malzemesinin oyulması ile kullanılan zeytin yağı ve şarap teknelerini yeniden kullanır. Ancak Gülpınar ve çevresine yabancı olan mermer, yine Smintheion ören yerindeki antik yapılardan devşirilmiş malzemedir.

Çeşmelerin bir kısmı Antik Çağ su kanalları üzerine inşa edildiklerinden özel bir su yolu veya boru hattına ihtiyaç duymamıştır. Ören yerinde tespit edilen ilk çeşme M.S.1-3.yüzyıla tarihlendirilen Apollon Smintheus Tapınağı güney-doğusundaki su depolarına bitişik olarak tespit edilmiştir (Kaplan, 2013a: 104). Bu Roma dönemi çeşmesi aynı teknik ve mimari özelliklere sahip su depolarının batı ucunda ana duvara bitişik olarak yapılmıştır. Çeşmeye ait alt sıra kesme andezit köşe blokları ve zemindeki andezit bloklar dışında hiçbir bulgu yoktur. Türk Dönemi yapıları ise genelde Antik Roma kanallarının güzergahı ve su kanalları üzerine inşa edilmişlerdir. Bu çeşmeler suyu doğrudan işlevsel olan Roma kanallarından alır. Antik Roma kanallarından beslenen çeşmelerden Koca Pınar (**Çizim 3; Resim 1**) ve Tapınak kuzey-doğusundaki Çamaşırhane (Çamaşırılık) çeşmesi (**Çizim 11-12; Resim 2**) sağlam gelebilmiştir.

Çeşme ve çamaşırhaneler Gülpınar Ovası (Tuzla ovasının güney kesimi) Çelen Bağları mevkiinden başlayarak güneye doğru bir hat olan Değirmen tepesi altından geçerek devam eden Babakale (Lektum/Lekton) yolu üzerine dizilmişlerdir (**Çizim 2**). Yani yerleşim merkezinin dışında, tarım arazilerinin başlangıcı ve aynı zamanda menzil yolu üzerinde yer alırlar. Gülpınar çeşmeleri özel şahsa veya özel bir mülke ait değil tüm halkın kullanımına açık ve ortak yapılardır. Her ne kadar Keleş ve Şişik gibi bazı

⁵ Gülpınar'ın 5 km kuzeyinde yer alan sıcak su kaynakları ve tuzlası ile ünlü 'Tuzla Köyü' eski Osmanlı mimarisine ait hamam ve çeşme yapılarını barındırır. Eski Tuzla Köyü bugün terk edilmiş ve metonarme binalarla yeniden kurulan modern köy Tuzla Ovası ağzına ve tabanına yayılmıştır. Bu nedenle eski Osmanlı yapıları terk edilmiş ve bir çoğu yıkılmıştır. Hatta Murat Hüdavendigar Camisi hala bu bölgenin en eski Türk eseri olarak kabul edilmektedir. Gülpınar'ın kültürel değerleri olan eski cami Prof. Dr. Coşkun Özgünel hocamızın öngörüsü ile yıkılmaktan kurtulmuş ve restore edilmiştir. Gülpınar'daki Osmanlı Çeşme ve Çamaşırhaneleri ile koruma bu altına alınmışlar ve bu yazıyla da belgelenmişlerdir.

çeşmeler yaptırınlarından dolayı özel isimle anılsalar dahi yaptırın kişi tarlasından bir parsel ayırarak özel mülk dışına çıkarılmış ve halkın hizmetine açık hale getirilmişler ve ayrıca yol kenarında inşa edilmişlerdir. Çeşmeler su kaynakları başına kurulurken, Çoklum deresi (Karaağaçlık/Çamaşırılık) (Çizim 8; Resim 7) gibi örnekler ise yeraltı ve yağmur sularından da faydalanmak amacıyla yerleşimden uzaktırlar. Çeşme ve çamaşırhaneler suyun kullanımı açısından bir arada yapılmış örnekler olabileceği gibi sadece çeşme ve çamaşırhane olarak hizmet veren yapılar da mevcuttur. Bazı çamaşırhaneler ise önce çeşme yapısına sahipken eklemelerle çamaşırhaneye döndürülmüştür. Bu nedenle kompleks olsun ya da olmasın işlevlerine göre çeşmeler ve çamaşırhaneler olarak iki ayrı başlık altında el alınmışlardır.

ÇEŞME ADI	KONUM VE YÖN	CEPHE	KEMER	MALZEME	SU KAYNAĞI	HAZNE	LÜLE	KİTABA-TARİH
Koca Pınar	Ören yeri girişi-yol kavşağı-batı	Tek	Çift sivri kemer	Devşirme mermer ve andezit	Antik Roma kanalı	Yok	2	19.yy (?)
Tapınak Kuzeydoğu Köşesindeki Çamaşırılık Çeşmesi	Tapınak Kuzeydoğu köşe-Yol kenarı-kuzey batı	Tek	Sade	Devşirme mermer ve andezit	Antik Roma kanalı	Küçük hazne		Yakınlarında bulunan kitabeye göre 1927
Şişik Çeşme	Babakale'ye giden Yol kenarı-sağda-kuzey batı	Tek	Tek sivri kemer	Devşirme mermer ve andezit	Özgün kaynak (kurumuş/ kesik)	?	1	1933
İki Oluklu Çeşme	Gülpınar Oluğu-Ovaya doğru-Kesimhane-Yol kenarı-kuzey batı	Tek	Tek sivri kemer	Devşirme mermer ve andezit	Antik Roma kanalı	?	1	?
Keleş Çeşmesi	Gülpınar Oluğu-Ovaya doğru-Yol kenarı-doğu	Tek	Tek sivri kemer	Devşirme andezit ve moloz taş (sıvalı)	?	?		1960
Dutlu Çeşme	Gülpınar Oluğu-Ovaya doğru-Kesimhane Yol-Kenarı-kuzey	Tek	Tek yuvarlak Kemer	Devşirme mermer, andezit, kalker	Antik Roma Kanalından beslenir	?		?

Gülpınar ve çevresinde çok sayıda çeşme yapısı yer almaktadır. Bunlardan Şakir Ağa ve Hamdiye çeşmeleri modern yol kenarlarında yer aldıklarından tahrip olmuşlardır. Ayakta kalabilen ve Gülpınar yerleşimi içinde sayılabilecek beş adet örnek belgelenecek çalışmaya dahil edilmişlerdir. Fatma Gerdan⁶ ise Smintheion ören yeri içerisinde olmadığından konuya dahil edilmemiştir. Bu örnekler içerisinde altı adet çeşme buldukları yer, su kaynakları ve mimari özellikleri ile dikkat çekerler.

Koca Pınar: (Çizim 3; Resim 1)

Gülpınar'da Kumbağlar yönünde zeytinliklere inen yolun sağında Smintheion ören yeri girişinde yer alır (Çizim 2). Suyun kaynağı doğrudan mağaradan çıkan kutsal kaynaktan Roma kanalları ile çeşmeye aktarılır. Daha doğrusu çeşme hazır su kanalını kullanır. Kaynak suyu büyük ölçüde yerden fışkırır ve tuf kayalardan sızdıktan sonra önü duvarla set yapılarak kapatılan mağaralardan oluşan sarnıçlarda birikerek aktarılır⁷. Bozulan Roma kanalları onarılmış ve su doğrudan çeşmeye bağlanmıştır. Çeşme planı Roma kanalına paralel ve sırtı kanala dönüktür. Kesin yapılış tarihi bilinmeyen çeşme arkasındaki Roma kanalı, çeşmeden sonra devam etmez. Dolayısıyla bol su kaynağına sahip olduğundan 'koca pınar' olarak isimlendirilmiştir. Hazneye sahip olmayan çeşmede Roma kanalından iki bölüme ayrılan su iki ayrı lüleden akıtılmıştır. 1970'lere kadar iki lüleli olan Osmanlı Çeşmesi'nin bir oluğu iptal edilirken bir diğeri ise oluk çapı küçültülmüştür. Bunun nedeni Gülpınar üst noktasında yapılan su deposuna, elektrikli pompalarla suyun basılması ve günlük su ihtiyacının karşılanmasıdır. Köyün su ihtiyacının karşılanması amacıyla çeşmenin yanı başına 6 m'lik bir kuyu kazılarak beton ile örülmüş ve yanı başına ise pompa binası DSİ tarafından 1974 yılında inşa edilmiştir⁸. Sonradan inşa edilen bu pompa ve bekçi binalarının gölgesinde kalan çeşme ise zamanla alüvyonla yükselen yolun alt kodunda kalmıştır. Çeşmeye 5 adet rastgele yerleştirilmiş taş basamaklarla Otopark alanından inilmektedir. Su giderinin ve çeşmesin çevresi 1993 yılı kazı programı dahilinde Gülpınar kazı ekibi tarafından korumaya alınmış ve çevre düzenlemesi ve temizliği yapılarak yıkık çevre duvarının üzerine andezit-bazalt taklidi harpuşa bloklar yerleştirilmiştir. Kireç badana

⁶ Fatma Gerdan, bugün dahi sağlıklı ve en içilebilir kaynak suyu olarak kullanılır ve iki ayrı noktada aktılarak halka hizmet veren ve halk arasında Çeşme değil "Fatma Gerdan" olarak anılır. Doğu'da Kocaköy eteklerinde çanak şekilli tuf tabanda biriken su, vadi boğazında sızıntı şeklinde yüzeye çıkmaktadır. Gülpınar halkı bu suyu uzun süre kullandığından ve tabanda sızan suyu alabilmek için derin kanallar açarak bu suya ulaşmış ve Gülpınar'a önce pişmiş toprak künk borularla şimdi ise plastik borularla taşınarak birkaç dinlendirme tankından sonra Gülpınar merkezindeki musluklu çeşmelere aktarmıştır. Kaplan, 2013b: 121, Resim 3-4.

⁷ Bu yüksek su düzeyinin elde edilmesindeki amaç özellikle Roma döneminde kutsal alan ve çevresindeki yapıların su ihtiyacını karşılamak amacıyla dağınık halde çıkan su kaynaklarını bir noktada toplayarak kullanıma sunmaktır. Bu uygulama son yıllara kadar Gülpınar beldesinin içme suyu ihtiyacını karşılamak amacıyla modern yöntemler kullanılarak devam etmiştir.

⁸ Bu beton yapıların dış cephesi 1993 yılı kazı çalışmaları sırasında çevre düzenleme programı dahilinde taş ile kaplanmıştır. Bugün ise ören yeri girişinde bir büfe olarak hizmet vermektedir.

ile kapatılan çeşme panosu ise kum püskürtülerek temizlenmiştir (Özgünel, 2001: 78, Lev.55, 56a,b). 1990'lı yıllarda Tuzla Çayı'ndan köye verilen su projesiyle çeşme suyu yeniden bahçelere akıtılmıştır. Ancak çift lüleli çeşme bugün hala tek lüleden su akıtmaktadır.

Yapının uzunluğu 3.76 m, yüksekliği ise 2.66 m dir. Yapının arka cephesi kısmen tahrip olmuş ve değiştirilmiş Roma kanalı ile birleştiğinden genişlik 70/110 cm arasında değişmektedir. Çeşme geleneksel Osmanlı çeşme cephe tipolojisinde çift sivri kemerli inşa edilmiştir. Tek cepheli yapının malzemesi yanı başındaki Apollon Smintheus Kutsal Alanı'nda yer alan tapınak duvar (cella) mermer bloklarından ve yine aynı tapınağın andezit/bazalt bloklarından inşa edilmiştir (Özgünel, 2001: 75-77, Plan 13, Şekil 6, Lev.55-56a,b). Çeşmeyi her iki yanda dikey yerleştirilmiş iki devşirme mermer blok sınırlandırır. Bu iki blok üzerinde ise yine devşirme mermer ve andezit bloklardan oluşan ve saçakla sonlanan kütsel cephe yer alır. Yapının cephesinde iki sivri kuşatma kemeri bulunur. Bu iki kemerli cephenin altında yine iki sivri kemerli çeşme panosunda taslık ve iki taslık ortasında tasın bağlı olduğu zincir halkası yer alır. Çeşme lüleleri ise taslıkların altında yer alır. Çeşme önündeki mermer devşirme bloktan yapılmış yalak ise uzun süre akan suyun aşındırması ile özelliğini kaybetmiştir. Günümüzde yol kavşağında ve su kaynağına en yakın yapı olması nedeniyle hala en işlek çeşme yapısıdır.

Tapınak Kuzeydoğu Köşesindeki Çamaşırılık Çeşmesi: (Çizim 10-14; Resim 2)

Ören yeri içerisinden geçen ve zeytinliklere inen eski yolun kenarında tapınak kuzeydoğusunda ve tapınağa 30 m mesafede yer alır (Çizim 2). Yöre halkı tarafından "çamaşırılık" veya "çamaşırhane" olarak isimlendirilmektedir. Çamaşırhane olarak kullanımından önce bir çeşme yapısı olduğu zamanla ihtiyaçtan doğan nedenlerle etrafı bir duvarla çevrilmiş ve çamaşırhane olarak kullanılmıştır.

Çeşmeye suyu sağlayan Roma kanalının bozulduğu ve tabanda oluşan çatlaklardan dolayı suyun çeşmeye kayıpsız ulaşması için kanal tabanına pişmiş toprak künkler döşenmiş ve çeşmeye su ulaştırılmıştır⁹. Bu örnekte çeşme arkasında tek bloktan oyulmuş bir andezit blok taş hazne su toplama işlevindedir. Bu hazne çeşmenin akışına bir ölçü getirdiği gibi haznenin temizlenmesiyle de suyun temiz akması amaçlanmıştır.

Çeşmenin mimarisi Koca Pınar'da (Osmanlı çeşmesi) olduğu gibi yine devşirme mermer ve andezit bloklar kullanılmıştır. Plan olarak L planlıdır. Düz cepheli inşa edilen yapı üstte dışa tonozvari taşan bir saçakla sonlanır. Üç lüleli olarak düzenlenen çeşme bugün kullanılmamaktadır. Yağmur sezonunda artan ve haznede biriken su kırık lüleden sızmaktadır. Lülelerin takılı olduğu blok devşirme mermerdir. Güney batı kanadının tahrip edildiği ve çamaşırhane duvarı ile birleştirildiğinden özgün yapısını kaybetmiştir. 2012 yılında Gülpınar kazıları çevre düzenleme programı dahilinde bitki ve ağaçlardan temizlenerek duvarlarında pasif koruma yapılmıştır. Yapının kesin tarihi bilinmemektedir.

Çevrede yapılan temizlik çalışmaları sırasında çeşme yakınında bir kitabe ele geçirilmiştir (Çizim 16). Bu kitabe yakın çevrede yer alan çeşmelerden birine ait olmalıdır. Çamaşırhane çeşmesinde yapılan düzenlemeden dolayı kitabenin söküldüğü düşünülebilir. Ancak çamaşırılık olarak genişletilen ve beton taban üzerinde "M. Uçar 1921" yazısı çeşme kısmının çok daha eski olması gerektiğini ve 1927 yılı geç tarihli bir çeşmeye ait olması gerektiğini zorunlu kılmaktadır. Kitabe, tapınak cella bloklarından devşirme olarak içe oymak suretiyle hazırlanmıştır. Kitabede bir alçak kabartma pano ortasında bani ismi Arapça harflerle oldukça kabaca üç satır olarak yazılmıştır. Kitabe metni şöyledir:

"*Sahibül hayrat ve'l hasenat hacı (?) Ahmed ruhuna fatiha 1927*".

Yazı altında inşa tarihini iki yanda bolluk ve bereketin simgesi olan simetrik iki servi ağacı betimi sınırlandırır. En üstte ise ortada bir kupaya dönük iki kabartma sürahi (ibrik) tasviri yer alır. Bu kitabe, var olan çeşmelerden birinin onarımı sırasında sökülmüş ve yerine yeniden konmamış olabileceği gibi su ve su yapılarının yoğun olduğu bölgede yıkılmış bir çeşme yapısına da ait olabilir.

Sürekli akan bir su kaynağına yakın olan bu iki çeşmenin dışında Gülpınar çeşmelerinin bir kısmı ise belli kaynaktan alınan suyun kullanımını için inşa edilen geç örneklerdir. Ancak bu çeşmelerde su kısa bir mesafede de olsa yol kenarına veya yamaç eteğine taşınarak kullanım sıklığı artırılmıştır. Çanakkale'nin birçok bölgesinde kuyu açarak su elde etme Gülpınar yerleşiminde kırsal kesim dışında pek görülmez. Korunmuş kuyular ise bugünkü Gülpınar yerleşimin üst noktasında yer alırlar. Su kuyuları, hayvan sulamak için daha yüksek noktalarda, yeni dikilen fidanları sulamak içinse nadiren Külahlı Ayağı'nda görülür. Tüm bu çeşme yapılarında bölgenin jeolojik yapısının etkisi vardır. Su kaynağından uzağa yapılmış bu çeşmeler içerisinde 'Şişik Çeşme' (Zekeriyya Çeşmesi), 'İki Oluklu Çeşme (Kesimhane Çeşmesi) ve 'Yamaç Çeşmesi' örnek olarak gösterilebilir¹⁰.

⁹ Kazı ekibi tarafından su kaynağındaki mağaralarda 2010 yılında inceleme yapılmış ve bu çamaşırhaneye gelen roma kanalının oldukça bozuk olduğu ve yer yer çatlakların varlığı tespit edilmiştir.

¹⁰ Fatma Gerdan suyu 2010 yılından önce pişmiş toprak borularla Gülpınar yerleşimine içme suyu sağladığı ve içim kalitesi açısından hiçbir zaman vazgeçilmediği de bilinmektedir. Fatma gerdan suyu Gülpınar ve çevresinde sorunsuz içilebilen tek su kaynağıdır. Kutsal

Şişik Çeşme: (Çizim 4; Resim 3)

Değirmentepe yamacının zeytinliklerle buluştuğu noktada Eski Babakale yolu üzerinde sağda yer alır (**Çizim 2**). Yapı 1933'te ölen Şişik Mustafa tarafından yaptırılmıştır¹¹.

Cephesi zeytinliklere bakan yapıda diğer iki çeşme gibi devşirme malzeme kullanılmıştır. Özensiz mimarisine rağmen sivri kemerli çeşmelerin mimari özellikleri görülür. Çeşme cephesini iki yanda dikey yerleştirilmiş iki andezit blok sınırlandırır. Sağ blok iç köşesindeki zincir halkası taştan oyulmuş fakat kırılmıştır. Kuşatma kemeri sivridir. Kemer basit profilli iki *impost* başlık üzerine oturur. Saçak bölümünün tahrip olduğu ve sonradan moloz taş ve beton ile tamamlandığı görülmektedir. Çeşme nişi içerisinde sağa kaydırılmış yine sivri kemerli bir tas nişi yer alır. Çeşme lülesi tektir ve onarım sonrası ikinci bir lüle deliği sağ üste yerleştirilmiştir. Gülpınar çeşmelerinde genelde tahrip olmuş olan testi setleri iki yanda sağlam olarak korunmuştur. Önde yer alan ve tek andezit bloktan oyulmuş yalak devşirme bir bloktur. Batıya doğru yönlendirilmiş su ayağı (kullanılmış su) üzerine dört ayrı yalak ise hayvanların sulanması için eklenmiştir.

Kuzeyde Gülpınar Oluğu (Kesimhane) kısmında kalan (kuzeyde) iki örnek Roma dönemi su kanallarından alınmış örneklerdir.

İki Oluklu Çeşme: (Çizim 5; Resim 4)

Gülpınar oluğu üzerinde Tuzla Ovasına doğru devam eden eski yol üzerinde müstakil bir çeşmedir (**Çizim 2**). Çeşme, modern asfalt yola sırtını döner ve cephesi, önünden geçen eski toprak yola bakar. Çeşme suyu eski Roma kanallarından alınmıştır ancak kanalların tespiti henüz yapılmamıştır. Mimari olarak Şişik çeşmesinin özelliklerine sahiptir. Devşirme mermer ve andezit malzemedeki inşa edilmiş çeşmede bir tek sivri kuşatma kemeri vardır. Şişik çeşmesinden daha özensizdir. Kemer, doğrudan dikey yerleştirilmiş mermer ve andezit bloklara oturur. Kemer silmesi sol tarafta sıvanmıştır. Saçaklık, yassı andezit bloklardan oluşur. İki yanda yer alan testi setleri korunmuştur. Tek lüleli çeşmede taslık, kemer nişi içerisinde sol tarafa kaydırılmıştır. Sağ köşe bloğu üzerinde kırık bir zincir halka deliği yer alır. Öndeki yalak kısmen tahrip olmuş tek andezit bloktan oluşur.

Keleş Çeşmesi: (Çizim 6; Resim 5)

Kesimhaneden Tuzla ovasına giden eski toprak yol üzerindedir (**Çizim 2**). Çeşmenin banisi 1960'lı yıllarda muhtarlık yapan Mustafa Keleş'tir ve kendi tarlasının sınırına ve yol kenarına yaptırmıştır. Burada da İki Oluklu çeşme gibi eski Roma kanallarından alınan su kullanılmıştır. Sırtı yamacı dayanan çeşmenin cephesi vadiye bakar. Tamamen çimento harçla sıvanan yapının önünde bir yalak, iki yanda iki testi sekisi ve dikdörtgen bir nişten meydana gelir. Tek lüle deliğinden sızan ve içilebilen su öndeki yalakta toplanır. Üstte yine beton ile yapılmış bir saçak yer alır. Yapının çatlayan bölümlerinden devşirme kesme andezit ve moloz taşla yapıldığı ve onarım sonrası saçak kısmının betonla tamamlandığı anlaşılmaktadır. Çeşme ayak suyunun toplandığı iki yalak ise özgün yapıya ek olarak yapılmış ve tuzla ovasına doğru uzatılmıştır. Yalakların ihtiyaç nedeniyle eklendiği her iki yalak ortasındaki çatlaktan anlaşılmaktadır ve yamaçtan akan alüvyonla dolmaması için yamaç yönüne set duvarı çekilmiştir.

Dutlu Çeşme: (Resim 6)

Gülpınar oluğu içerisinde Kesimhane civarında yer alan doğu batı yönde uzanan ve diğer yollara dik bağlanan yolun kenarındadır (**Çizim 2**). Yüzü kuzeye dönüktür ve bu özelliği ile diğer çeşmelerden ayrılır. Tapınak kuzeydoğusundaki Roma kanalından alınan suyla beslenen yapı mermer, andezit ve kalker bloklarından inşa edilmiştir. Lülenin gömüldüğü blok, kemer blokları, saçaklık ve testi sekileri dışında yapı moloz taş ve beton harç kullanılarak yapılmıştır. Tek yuvarlak kemerli yapının cephesindeki mermer blok ortasına yerleştirilmiş tek lülesinden hala su akmaktadır. Yuvarlak kemerin oluşturduğu niş ortasında kare bir taslık yer alır. Saçaktaki mermer ve andezit bloklar basit silmelerle hareketlendirilmiştir. Önde yer alan su yalakları ise alüvyonlar ile dolma noktasına gelmiştir.

Bu çeşmeler dışında yine Gülpınar Oluğu-Kesimhane civarında yer alan bugün tahrip olmuş Hamdiye ve Şakir Ağa Çeşmesi de çeşme yapılarının sayıca çokluğuna işaret ederler.

İncelenen dört ayrı çeşme yapısından Koca Pınar ve İki Oluklu çeşme antik Roma kanallarını bugün de kullanırken, Kesimhane civarında yer alan iki örnek bu kanallardan gelen suların pişmiş toprak borularla aktarıldığı örneklerdir. Şişik çeşmesi ise bulunduğu noktada çıkan kaynak suyundan beslenmektedir. Ancak çevrede Zeytin sulama amaçlı açılan sondajlar sonucu suyunun kesildiği Gülpınar halkı tarafından ifade edilmiştir. Bu durum bölgede yer alan çamaşırhanelerin de sularının kesilmesine neden olmuştur.

Kaynak ise sağlıksız olduğu sadece günlük işler ve sulamada kullanılmakta, yerleşim yerindeki fosseptiklerin sızma ihtimali de düşünülerek içme suyu olarak kullanılmamaktadır.

¹¹ Gülpınar halkında 1943 doğumlu Orhan Engin'in anne tarafından dedesi olan Şişik Mustafa Gülpınar'ın yerlisidir. Aynı zamanda Orhan Engin'in anne tarafından dedesidir. Orhan Engin'in büyükleri ise Koyunevi köyünden gelmedir. Şişik Mustafa kendi tarlasının yola yakın kesimini çeşme için ayırmış ve bakım-onarımını ise kendisi ve sonrasında yaşayan aile fertleri gerçekleştirmiştir. Bu bilgileri bizimle paylaşan Orhan Engin'e sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

Çamaşırhaneler

Gülpınar yerleşimi ve çevresindeki çeşme ve çamaşırhanelerin bilinen kullanımları genelde son iki yüzyıla ait olsalar da bölgede suyun kullanımı antik dönemlere dayanır. Smintheion'daki çok sayıda antik yapı (sarnıç ve hamam) farklı kullanım amacıyla da olsa ilk su yapılarıdır. Önceki dönemlere ait çok sayıda yapı ortaya çıkarılmış ve belgelenerek ortaya konmuştur (Kaplan, 2013a). Ancak antik çağ yapılarının kullanım ve mimarisi ile Çeşme ve Çamaşırhaneler hiçbir yakın benzerlik veya ortak özellik göstermezler. Tek ortak yanları bazı örneklerde aynı noktadan çıkan su ve su yollarının kullanılmasıdır. Antik su yapıları ile Gülpınar çeşme ve çamaşırhaneleri her iki dönem toplumunun teknoloji, inanç, ekonomi ve sosyal yaşamlarının farklılıklarını yansıtmaktadır.

Yapılan temizliğin sosyo-kültürel yanı olduğu kadar geçmişten gelen arınma ve inanç sistemlerinin de buraların sadece bedensel yıkanma değil kutsal işlevleri olduğunu da beraberinde getirmektedir. Özellikle "kaz dağları efsaneleri" ve de "Sarı Kız" burada da kendini gösterir. Gülpınar sakinlerinden 'Muhacir Hüseyin' olarak bilinen Hüseyin Göçmen ve Gülay Pehlivanoglu'nun anlatımına göre; gençliğinde Değirmentepe altındaki Çoklum Deresi'nde (Karaağaçlık mevki) yer alan hamamdan (Çamaşırhane) (**Çizim 2, 8; Resim 7**) beline kadar inen saçlara sahip sarışın bir kız çıkar ve Sarıkız tepesine doğru gider¹². Efsanevi boyutu da olan bu çamaşırhaneler Anadolu'nun birçok bölgesinde farklı isimlerle anılır. Birçok bölgede ise çamaşır yıkanan yer anlamına gelen "yunak" "yunak", "yunmak" kelimesi kullanılmaktadır¹³. Çamaşırhaneler için Gülpınar çevresinde coğrafi yer tanımı olarak "çamaşırılık" terimi kullanılır. Gülpınar'da ise çamaşırhaneler halk tarafından bazen "hamam" olarak isimlendirilmektedir.

Bu çalışmanın kapsamına dahil olan ve açık hava yapısı özelliğindeki çamaşırhanelerde yıkanmak zorunluluk mudur? Çamaşırhaneler "hamam" olarak kullanılmış mıdır? Bu bağlamda Gülpınar halkı yerleşimden uzağa taşıdığı çamaşırını yıkamak için 'çamaşırılık', yıkanma amacıyla evinden bu mekanlara gidiyorsa 'hamam' olarak da isimlendirmektedir. Ortak yıkanma kültürünün var olduğu büyük kentlerdeki hamamlar ile kırsal kesimde yer alan örnekler tamamen sosyal yapı ve gereksinimle ilgilidir. Kentel eğilim olarak anıtsal hamamlarda yıkanma bir kent yaşamının sonucu iken kırsal kesimde de zorunluluk bir kültürel yaşamın ve zorunluluğun yansımasıdır. Bu nedenle genel anlamda çeşme ve çamaşırhane olan yapıların bir bölümü özellikle çocuklar için duş yeri (yıkanma bölmesi) olarak düzenlenmiş ve bu uygulama zamanla gereklilikten doğmuştur. Bu bağlamda sadece (erkek) çocuklar için bu tür bir bölmenin yapılmış olması toplumun kültürel ve inançları bağlamında değerlendirilebilir. Ancak bu çamaşırhanelerde dinsel birer arınmadan (abdest almak gibi) daha çok haftalık yapılan maddi (bedensel) temizlik amacı ön planda tutulmuştur.

Bedensel yıkanma dışında sosyalleşme (görüşme-tanışma-izleme) unsuruna rastlanacak imaların sebebi ise çamaşırhanelerin kadın ve genç kızların sosyal buluşma mekanları olarak kullanılmasından dolayıdır. Müslüman halkın oluşturduğu sosyal yapılarda halka açık hamama gitmek her zaman ahlaksız veya gayri ahlaki davranışlar konusunda şüphe duyulmasına neden olduğundan hamam geleneği antik çağ hamamlarını devam ettirmez. En fazla dillendirilen şikayet konusu insanların gizliliklerinin açığa vurulması ve çıplak görüldüklerine dair imaların yaygınlaşmasıydı. Gülpınar halkı bu imayı ortadan kaldıracak uygulamayı toplum düzeninin sağlanması konusunda ilke olarak bu mekanları sadece kadın ve çocuklara ayırarak çözmüştür. Özellikle evlilik yaşındaki genç erkeklerin sevdikleri ile buluşma mekanı olarak değil de birer gözle temas mekanı olarak çamaşırhaneleri tercih ettikleri ifade edilmektedir. Ancak toplum tarafından çamaşırhaneye giden kadınların, kızların ve çocukların rahatsız edilmemesi, taciz edilmemesi ve kaçırılmaması için hamamların (çamaşırhane/çamaşırılık) kullanımına titizlik göstermiştir. Özellikle ergenlik çağında genç erkekler olmak üzere kadın ve çocuklar dışındaki kişilerin çamaşırılık/hamam civarında bulunmalarını ve çamaşırhanelere giden yolların kenarlarında zaman geçirmemeleri gibi davranışları gelenekleri arasına sokmuştur. Özellikle Değirmentepe altında yer alan Çoklum (Karaağaçlık) deresindeki çamaşırhane (çamaşırılık) (**Çizim 2, 8; Resim 7**) örneğinde olduğu gibi mahremiyeti korumak için üzeri çatı ile kapatılmıştır. Özünde tek bir cins yani kadınlara ayrılmış çamaşırhanelerin kullanımı çocuklar tarafından da üç farklı amaca yönelik olarak işlev görür: yıkanma, eğlence ve kadınlara yardım. Kadınlar açısından ise çocukların varlığı, yıkanmanın yanında onlara göz kulak olmak amacını taşır. Ergenlik çağına gelmiş ve öncesindeki yaş gruplarına ait kız ve erkeklerin bir yerde oyun ve eğlence alanı veya gizliden de olsa cinselliği keşfetme alanıdır. Gülpınar çamaşırılık veya hamamları çeşmelerle aynı noktalarda ve bazen çeşmelerle bir arada kompleks yapılar olarak görülürler. Bu çamaşırhane yapıları köy yerleşimin eteğinde

¹² Gülpınar'daki "Sarı Kız" Tepesi, Kaz Dağları yöresindeki Sarıkız efsanesinin bir başka örneğidir. Farklı anlatımları olan Sarıkız efsaneleri ve geleneği konusunda çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bkz. Kalay, 1997; Duymaz, 2001; Turan, 2002; Duymaz, 2008; Çoban, 2012; Aydemir, 2013.

¹³ Özdemir, 2009: 201. Anadolu'da halk ağzında "yunak", "hamam" anlamına gelir. Bazı bölgelerde ise davarların yıkandığı yere de "yunmak" denilmektedir.

olmalarından dolayı en büyük sorun ulaşımdır. Bunun da nedeni yağmur mevsiminde akan dereler ve su kaynaklarının yerleşimden uzak olmasıdır (**Çizim 7**).

Çamaşırhaneler genelde gün boyu açıktır ve toplu halde çamaşır yıkama bir gelenektir¹⁴. Çamaşırhaneye gitmek için erken çıkmak kuraldır ve sabah ezanı ile yola çıkılır. Çamaşırhanede işi olan kadınlar sabahleyin kızları ve çocukları (8-10 yaş), yükledikleri çamaşır küfelerini¹⁵ taşıyan eşeklerle yola çıkarlar (**Çizim 7**). Çamaşır yıkamak için erken gitmenin iki nedeni vardır: birincisi çamaşırhanedeki en güzel yeri kapmak, bir diğeri ise erken biten çamaşır işinden sonra günün geri kalanını diğer işlere ayırmak. Çamaşırhanede müsait bir yer bulunamazsa kenarda pek uygun olmayan yerde yıkama yapılır. Önce çamaşır taşı veya bir köşe tespit edilir. Genelde güzel, geniş ve temiz suya yakın taşlar seçilir. Geç gelenler ise beton alanlarda ve çamurlu kısımda yıkamaya devam eder.

Yer kapma işleminden sonra ilk iş kazanların yakılmasıdır. Yıkamak için bakır kazanların altı yakılır ve su ısıtılır. Kazanlar çamaşır yıkama alanının yanında (çamaşırhanenin içinde) yer alırlar. Ölçüleri 50 x 50 cm olan bakır kazanlar gün boyu sıcak su ile doludur. Kazanlardaki suyun ısıtılması için genelde odun olarak meşe, pelit ve dikenli (*pınar*) çalı odunu tercih edilir. Isıtılan su normal kaynak suyudur. Suyun derecesi 50-60, bazen 80, bazen de 100 derece üzerinde çıkabilir.

Hazırlanan sıcak sudan sonra çamaşırılar ıslatılır. Islatma, susakla (kabak) kazandan su alınır ve çamaşıra dökülerek yapılır. Çamaşırılar iki üç kez önce zeytinyağı sabunu ile normal taş üzerinde renkliler çitileme (ovalama) ile yıkanırken çocuk bezleri üzeri açık çamaşırhanelerde ve soğuk su ile de yıkanır.

Temizlik malzemesi için kül kullanılır. Ocakta artakalan ve kullanılan küllerin atıldığı devasa yığın bugün Tapınak Kuzeydoğusundaki çamaşırılıkta görülebilmektedir (**Çizim 10-14**). Külleme beyaz çamaşır için idealdir. Küfenin içine beyazlar ve çarşafırlar doldurulur. Bir küfe için kül miktarı üç harç küreğidir. Küfe üzerine tülbent çekilir. Meşe ve dikenli çalı (*pınar*) külü tülbent üzerine konur. Külün üzerine kaynamakta olan (kaynamış) su ilave edilir. Kül tülbentten çamaşır üzerine geçer ve yarım saat beklendikten sonra yıkanır ve durulanır. Önceleri zeytin yağı (*karasabun*) sabunu kullanılırken 1970'li yıllardan sonra deterjan kullanımı başlar. Yıkama ve yıkanma süresi sabah 06'dan akşam 15.00'e (İkinci) kadar devam eder.

Yıkanan çamaşırılar çalılar üzerine kurutmak için serilir. Kurumaya bırakılan çamaşırılardan sonra sıra çocukların ve kadınların yıkanmasına gelir. Çocuklar yıkanmak için özellikle çamaşırhaneye götürülür. Çamaşırhane içerisinde çevrili bir alan (taş veya tuğla ile örülü) duş yeri ya da banyo olarak kullanılır (**Çizim 7**).

Çamaşırhanelerin kullanımı 1990-95 yıllarına kadar devam etmiştir. Köy halkından 1971 doğumlu Namık Yalçın çamaşırılık ve çeşmelerle ilgili yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır: "1979-1980 yıllarında köyde içme ve kullanma suyu yokken Cumartesi ve Pazar günleri annemle birlikte çamaşırhaneye giderdim. Amaç, çamaşır yıkamak ve banyo yapmaktı. Ertesi gün okula banyo yapmış olarak giderdik. Çamaşırılığın (Tapınak kuzey doğu köşesindeki) doğu köşesinde duş (banyo yapma) yeri vardı. Benimle birlikte 9-10 yaşlarında bir yaş büyük abim de geldik yıkanmaya. Genelde sabah eşekle gelirdik. Eşegin üzerinde semer ve heybeler olurdu. Heybelere elbise (çamaşır) konurdu. Eşek yoksa çeşme ve çamaşırhanelere boy boy testiler taşınır ve yemekler için su doldurulurdu. Genelde sabah 9-10'da gelirdik akşam 17-18 gibi iş biterdi. İlk iş olarak çamaşır yıkamak için ateş yakılır, kazanlarda sular kaynar bekletilirdi. Kazanlarla su ısıtılan ocaklar hala durur. Çamaşırılar kazana basılır sonra da yassı bir sopa ile (tokuş) elbiselere vurulurdu. Elbiseler genelde taşlar üzerine konur ve zeytinyağı sabun kullanılarak sırtme ile yıkanırdu. Kül kullanımı ise 70 öncesinde vardı. Yıkanan çamaşırılar kenardaki karantı çalılara kuruması için asılır. Çamaşırılar toplanmadan önce banyo yapılırdı. Kadınlar sıcak havalarda evde, çocuklar ise çamaşırılıkta yıkanırdu. Kışın çamaşırılık yerine derelerden akan sularla yıkanırdu eşeklerle taşınarak. Çocuklar oyun oynayarak zaman geçirirdi. Kadınların dedikodu yaparak zaman geçirdikleri sırada ateş üzerinde tencerede yemek pişirilir, öğlen yöresel kilimler üzerinde toplu yemek yenirdi".

Son işlem olarak yıkanan ve kuruyan çamaşırılar tekrar küfeye doldurulur ve eşek sırtına bağlanarak köye (eve) dönülür (**Çizim 7**). Geride kalan sadece su ısıtmadan kalan yanmış odunların külleridir. Tapınak kuzeydoğu köşesindeki çamaşırhanenin çevre duvarının dışında insan boyunu aşan yükseklikte bir yığma kül tepesi bugün hala durmaktadır (**Çizim 10-14**).

Gülpınar'da bir zamanlar çalışmakta olan çeşme ve çamaşırhanelerin sayısı suyun varlığıyla ilgilidir. Çamaşırhane yapıları denizden yaklaşık 60-70 m yüksekte yer alırlar. Yapıların dağılımı kaynak sularının çıktığı jeolojik yapılaşmanın bir sonucu olarak tüf ve andezit yapının bittiği noktada yer alan çeşme yapılarıyla aynı sıradadır. Suyun kullanımı konusunda coğrafyanın özellikleri ön plana çıkmış ve doğal su kaynakları yanında veya bu kaynaklara yakın noktalar çeşme ve çamaşırhaneler için ideal yerler olarak tercih edilmişlerdir.

¹⁴ Metinde anlatılan çamaşır yıkama geleneği Ahmet Kocabaçak, Namık Yalçın, Halil İbrahim Karagöz, Hatice ve Fatma Özdemir'den derlenmiştir. Adı geçen bu kişiler ve gerekli bilgileri bizimle paylaşan tüm Gülpınar halkına teşekkür ederiz.

¹⁵ Küfe: Toplam ağırlığı 3 kg olan, 80/100 cm derinlik, 50/60 cm genişlikte ağaç veya kamuştan örülmüş hafif sepet.

ÇAMAŞIRHANE ADI	KONUM	PLAN	ÜST ÖRTÜ	MALZEME	SU KAYNAĞI	KOMPLEKSTEK BAŞINA	OOCAK	KİTABE-TARİH
Çoklum Deresi/Karaağaçlık (Değirmen-tepe altı) çamaşırhanesi	Dere kenarı	Dikdörtgen U planlı	Ahşap iskeletli kiremit kaplı eğimli çatı	Çamur harçlı Moloz taş	Kaynak suyu (kurumuş) ve dere suyu	Tek başına		Yok
Hamam (Çamaşırılık)	Yol kenarı (ören yeri içi)	Kare	Moloz taş örgülü kubbe	Çamur harçlı kesme ve moloz taş	Antik Roma kanalı	Tek başına	Yok	Yok
Tapınak Kuzeydoğu Köşesindeki Çamaşırhane	Yol kenarı (ören yeri içi)	Dikdörtgen	Yok	Devsirme mermer ve moloz taş ve harç örgü	Antik Roma kanalı	Kompleks (çeşmeye bitişik)	2	Yok
Gülpınar Girişi Yol altındaki Çamaşırhane (Dizem)	Yol kenarı	?	Tonoz	Kesme andezit blok ve moloz taş örgü	?	Tek başına	?	Yok

Kaynak noktaları ve Roma kanalları gibi antik dönem uygulamalarından faydalanma sık görülür. Çamaşırhane noktalarının ilk tercih sebebi daha önce ifade edildiği gibi yer altı suları ile beslenen kaynaklar ve bu kaynaklara yakınlıktır. İkinci çamaşır yıkama noktası olan ve yağmur/kar suları beslenen derelerdir. Ancak günümüzde iklim değişikliği nedeniyle yağmur sularının azalması, yapıların işlevini kaybetmesine neden olmaktadır. Genelde dere kenarlarında ilkbahar mevsiminde coşan ve kurak yaz ortasına kadar devam eden noktalar çamaşır yıkama için çamaşırhane yapısı olmadan da tercih edilmiştir. Su kaynağı olarak bol yağmur alan mevsimlerde sarnıçlarla ve dere suları ile yetinilmekteydi. Köy yerleşimine yakın noktalar ise kullanıcı olan kadın ve çocukların daha kolay ulaşabilecekleri güzergah olduğundan tercih edilmişlerdir. Yerleşime su taşıma ya elde ya da hayvan sırtında gerçekleştiğinden daha kolay olan yöntemle suyun kaynağına gidilerek temizlik gerçekleştirilmiştir.

Çamaşırhanelerin planlanmasında özel bir düzenleme söz konusu değildir. Artan yoğunluktan dolayı eklemeler yapılarak büyütülen birer mekandan ibarettirler. Çamaşırılıklar, merkezde bir su haznesi (havuz), bunun kenarlarında meyilli yıkama zemini, yıkama taşları ve oturma taşları ile işlevsel özelliktedir. Mimari olarak duvar örgüsü ve üst yapı oldukça sadedir. Genelde çamaşırılık duvarları moloz taş kullanılarak yapılmıştır. Tapınak Kuzey Doğu Köşesindeki (**Resim 7-10**) örnek dışında çamaşırhanelerine üzerleri kapatılmıştır. 'Hamam' olarak isimlendirilen çamaşırhanenin üst örtüsü kubbedir (**Çizim 9; Resim 8**). Değirmen-tepe altındaki çamaşırhane ise daha geniştir ve çatı ile kapatılmış ve etrafı çevre duvarı ile korumaya alınmıştır. Çevre duvarı ve üst örtü kış mevsiminde soğuktan ve yağmurdan korunma amacıyla yapılır. Üzeri açık olan çamaşırhaneler ise çocuk bezi yıkamak, üzeri kapalı olan çamaşırhaneler ise daha çok çamaşır yıkamak ve büyüklerin yıkanması içindir. Çevrede toplam dört adet çamaşırhane (çamaşırılık/hamam) tespit edilmiştir.

Çoklum Deresi (Değirmen-tepe altı-Karaağaçlık) çamaşırhanesi: (Çizim 8; Resim 7)

Yaşlılarca 'hamam' olarak adlandırılan yapının güney tarafında Sarıkız tepesi yer alır. Yamaçta yer alan kayalıklar altından çıkan su ve ilkbaharda dereden akan yağmur suları ile çalışan çamaşırhane yerleşimden uzak ve oldukça yalıtılmıştır. Gülpınar'dan Değirmen-tepe eteğinden çapraz inen rampa yolla ulaşım sağlanır (**Çizim 2**). Çanakkale bölgesinin Sarıkız efsanelerinden birisi de bu çamaşırılık (hamam) ve Sarıkız tepesi ile ilgilidir. Bu hamamın havuzunda çıplak yıkanırken fark edilen sarı kız yavaşça havuzdan çıkar ve saçların savurduktan sonra Sarıkız tepesi yamaçlarında gözden kaybolur. Bugün kısmen sarıçam ağaçları, pınar çalılıarı ve zeytinliklerle çevrili bu vadi Karaağaçlık ve Çoklum deresi olarak anılır. Çamaşırhane Çoklum deresinin kuzey yamacında Babakale (Lektum/Lekton) eski yolunun sağındadır. Çevresinde bir koruma duvarı ve bu duvara doğudan açılmış kapı ve 4 basamakla inilerek ulaşılır. U planlı düzenlenmiş yapıda amaç yağmur ve rüzgarlardan korunmanın yanı sıra mahremiyeti sağlamaktır. Yapı çamur harçlı taş duvarlardan örülmüştür. Başlangıçta yapının iki kişilik küçük kare yıkama/daldırma havuzu varken ve üzeri açıkken 1962'de Kaba Dede (Kaba Hüseyin) tarafından havuz genişletilmiş ve uzatılmış ayrıca üzeri kapatılmıştır. Üstü kavak hatılların taşıdığı kiremit örtüdür¹⁶. İçerisinde çeşme yapısı içermez. Küçük bir su oluğu ve uzun dikdörtgen bir çamaşır havuzu ve bunun etrafında betondan yapılmış meyilli çamaşır yıkama (ovma) yeri vardır. Çamaşır havuzunun etrafında yuvarlak oturma taşları görülebilmektedir. Bugün kullanılmayan çamaşırhanenin suyu değişen mevsim şartlarından dolayı tamamen kesilmiştir.

Hamam (Çamaşırılık): (Çizim 9; Resim 8)

Smintheion ören yeri içerisinde Zeytinliklere giden toprak araba yolunun sağ kenarında yer alır (**Çizim 2**). Özgün yapısıyla diğerlerinden ayrılır. Kare bir plana sahip yapının üzeri kubbe ile örtülmüştür. Yapının duvarları çamur harç ve köşelerde kesme ve genelde moloz taş kullanılmıştır. Yassı moloz taşların

¹⁶ Yapının üst örtü ahşapları kavak ağacındandır ve Kaba Dede tarafından çamaşırılık alt yanında yer alan kendi kavak ağaçlarının kesip yapıtı anlatılmaktadır.

bindirme tekniği ile örülmesi ile yapılan kubbenin ortası açıktır. Tek bir giriş kapısının yer aldığı yapının ortasında kare bir havuz yer alır. Dışta giriş kapısının iki yanında yüksek noktaya yerleştirilmiş iki kare niş yer alır. Çamaşırhanelerde görülen ve yıkama için ayrılmış düzenlemeler görülmez. Tabanı büyük blok taşlarla döşeli yapıya su antik kanallardan alınarak pişmiş toprak borularla taşınması ile aktarılmış ve suyu en bol çamaşırhanedir. Yapıya giren su küçük bir tekeden sonra ortada yer alan havuza akar. Halk tarafından "hamam" olarak adlandırılan yapının üzerinin kapalı olması ve küçük boyutları nedeniyle yıkanma amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bugün hala suyu akar durumdaki yapı oldukça tahrip olduğu görülmektedir. Yapının dışında batı kısımda yol boyunca uzanan yalaklar ise çamaşırhaneden çıkan suyun hayvanların su ihtiyaç için sonradan yapılmışlardır.

Tapınak Kuzeydoğu Köşesindeki Çamaşırhane: (Çizim 10-14; Resim 9)

En sık ve uzun süre kullanılan çamaşırhanedir. Bunun nedeni yerleşime en yakın yapı ve Roma dönemi su kanallarından faydalanmasıdır (Çizim 2). İlk olarak çeşme olarak düzenlenen ve Roma kanalından beslenen yapı daha sonra ihtiyacın artması ile genişletme ve eklemelerle bugünkü halini almıştır. Dikdörtgen planlı yapının güney doğu köşesinde çeşme yapısı yer alır. Çamaşırhane bu çeşmeden sonra eklemelerle yapılmış ve çamaşırılık olarak isimlendirilmiş ve kullanılmıştır. Yapının girişi doğudan sekiz basamaklı bir merdivenle doğudan sağlanmıştır. Sekiz basamaklı bölüm Roma kanalı üzerine yapılan çeşmenin kot farkı, arazinin eğimi ve büyük oranda yapı çevresinin alüvyon ve kütle kaplanmasından dolayıdır. Zamanla yapının duvarları da yükseltilmiştir¹⁷. Giriş solunda çeşme yapısı yer alır.

Çamaşırhanenin iki dar cephesinde karşılıklı olarak duvar içlerine gömülü iki ocak yerleştirilmiştir. Çeşmeye yakın dar cephede büyük bir niş yer alırken, merdiven sağında bir, merdiven karşısı uzun cephede iki, kuzey dar cephede ise biri ocak solunda diğer ikisi de altlı üstlü olmak üzere bu ocağın sağında küçük nişler yer alır. Bu büyük niş önündeki betondan yıkama alanı üzerinde zeminde "1921" tarih ve "M.Uçar" ismi okunmaktadır.

Çamaşırhanede iki adet yıkama su havuzu yer alır. Çeşme önündeki yalak, önüne meyilli yapılan bir beton yıkama alanı da eklenerek daha sonra çamaşır yıkama havuzu olarak kullanılmıştır. Çeşme yalağı ve yıkama betonu arasında iki adet betondan kare şekilli oturma sekisi yer alır. Ortada ise kare planlı ana havuz yer alır. Bu havuzun batı ve kuzey kenarlarında çevre duvarı önünde bir küçük kanal ve bu küçük kanala meyilli betondan yapılmış yıkama alanları bulunur. Orta havuz ile yıkama alanı arasında yine betondan yapılmış üç adet kare oturma sekisine sahiptir.

Yapının en önemli özelliği kadın ve çocuklar için özel yapılmış yıkanma bölmesine sahip olmasıdır. Bu bölmede erkek çocuklarının da yıkandığı halk tarafından anlatılmaktadır¹⁸. Tuğla ve kireç harçla örülmüş bu kuzey-doğu köşe yıkanma bölmesi tahrip olmuş ancak bölme duvarının alt sırası izlenebilmektedir.

Yerleşime ve su kaynağına yakın olması nedeniyle Gülpınar çamaşırhaneleri içerisinde en sık ve en uzun süre kullanılan yapı aynı zamanda işlevi konusunda da en önemli bilgileri verir. Burada çamaşır yıkamış ve yıkanmış yaşayan insanlar ve verdikleri bilgilerin kanıtlarından biri de temizlikte kullanılan küldür. İki ayrı ocakta yakılan ve su ısıtmada ve temizlikte kullanılan küllerin kalıntısı külden bir yığma tepe şeklini almıştır. Kül kalıntısı çamaşırhanenin uzun bir zaman veya sık kullanıldığına işaret eder. Kül katmanının şekli itibarıyla bir tümsek gibidir ve yaklaşık yapı duvarlarının boyunu aşan yüksekliğe sahiptir. Yapının doğu ve kuzey çevresini saran bu kül yığını üzerinde nar ağaçları yer alır.

Gülpınar Girişi Yol altındaki (Dizem) Çamaşırhane: (Çizim 15; Resim 10)

Bugün Çanakkale-Gülpınar asfaltı üzerinde Gülpınar girişine yakın Dizem Zeytincilik Fabrikasının yanında yer alır (Çizim 2). Yol genişletme sırasında alüvyonla kısmen kapalı çamaşırhanenin içerisinde ateş yakılması, çöplük olarak kullanılması nedeniyle harap durumdadır. Ocaklığın bir kısmı üst örtüsü ile görülebilmektedir. Planı hakkında bilgi vermek fiziki şartlarından dolayı mümkün olmamıştır.

Sonuç

Gülpınar, antik çağdan günümüze hemen hemen her dönemden kalan, bazıları yüzlerce hatta binlerce yıl işlevini sürdüren evrensel bir kültür mirası niteliğindeki su yapıları ve suyun kullanımıyla, Çanakkale (Troas) bölgesinin en önde gelen açık hava müzelerinden biri durumuna gelmiştir. Arkeoloji ve su mühendisliği konularının ara kesitinde yer aldığı için hak ettiği önemi sınırlı sayıda da olsa günümüze ulaşan yapı kalıntıları ve yapılan çalışmalar ile almaktadır. Özellikle suyun değeri, korunması, tasarruflu kullanımı konusunda yapılacak çalışmalar, antik dönem uygulamaları dikkate alınarak modern çevre yerleşimleri için bir model olmalıdır. Çamaşırhane ve çeşmeler yol kenarlarında, su kaynaklarına yakın, efsanelerin yanı sıra temizlik ve çamaşır yıkama işlevine sahip önemli yapılarıdır.

¹⁷ 2012 yılı Smintheion kazı ve restorasyon programı çerçevesinde çamaşırhane çalı, ot ve ağaçlardan temizlenerek duvarlarına pasif koruma ilkeleri çerçevesinde müdahaleler yapılmıştır.

¹⁸ Gülpınar köyü sakinlerinden H. İbrahim Karagöz (42), burada annesi tarafından yıkandığını ve bu yapıyı son kullananlardan biri olduğunu anlatmaktadır. Verdiği bilgiler için kendisine teşekkür ederiz.

Çeşmeler genelde tek cephelidir ancak cephelerinde zengin süslemelere rastlanmaz. Bir veya iki musluklu olan çeşmeler Osmanlı Çeşme mimarisinin bir yansımasıdır. Ait olduğu yapı bilinmese de ele geçen tek bir kitabe ise bu geleneğin devam ettirildiğinin bir kanıtıdır. Kitabeli olmaları Klasik Osmanlı çeşmeleri (Eyice, 1993: 277-287) ve anıtsal mimariye sahip örneklerden farklıdır. Bir veya iki sivri ve bazen yuvarlak kemerli niş düzenlemeleri ile bu geleneği yansıtmaktadır. Yol kenarlarında ve tarım arazisine geçiş yapılan noktalarda olmaları kullanım amacını açıkça ortaya koymaktadır. Önlerinde yer alan suluk ve yalaklar ise insan kullanımı dışında hayvanlarla ortak yaşamın bir göstergesidirler. Modern mimariden farklı olarak günümüze kadar ulaşmış Gülpınar Camisi (Eski Cami) ve taş evler gibi özgün örnekler dışında sayıca en fazla yapı grubunu çeşmeler oluşturmaktadır. Bunun nedenleri arasında su kaynaklarının bolluğu ve nüfusun artması ile ihtiyaçtan doğan zorunluluktur. Bir başka nedeni ise köyün zenginliğinden veya zengin şahısların hayır amaçlı inşa faaliyetleridir. Ayrıca inşaları için malzeme temininde çevredeki antik yapı harabelerinin varlığı ve anıtsal olmayan inşaatlarının maddi külfet gerektirmemesi de sayılabilir. Ayrıca çeşme yapılarını öldükten sonra geride bırakılan eserlerden sevap kazanma (sadaka-i cariyeye) düşünce ve inancını da yapılış amacına dahil etmek gerekir. Bu anlamda çeşmelerin büyük çoğunluğu hayrat olarak yapılmışlardır. Su kaynaklarının bolluğu ile inşa edilen çeşme ve çamaşırhaneler; son yıllarda açılan sondajlarla su kaynaklarının kuruması, modern şebeke suyunun kullanımı, modern yaşamda suyun evlere alınması, bu çeşme ve çamaşırhane yapılarının kullanılmamasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak da pek çok yapının harap olmasına hatta iki örnek dışında işlevlerini kaybetmelerine yol açmıştır.

Gülpınar Çeşme ve çamaşırhaneleri 30 yıl öncesine kadar çoğunluğu hayatta olan Gülpınar halkının yaşam alanı olarak görev yaptıklarından dolayı buraları sadece temizlik ve temizlenme ilgili alanlar olarak düşünmemek gerekir. Çünkü çeşme ve çamaşırhaneler son yıllara kadar Gülpınar halkının sosyal ve günlük yaşamında önemli bir yere sahipti. Bu özgün yapılar, Gülpınar ve çevresinin kültürel varlıkları olduklarından dolayı yeni nesillere aktarmak ve korumak su ve suyun kullanımı kadar gerekli ve zorunludur.

KAYNAKÇA

- AYDEMİR, Adem (2013), "Sarıkız Efsanesindeki Sarıkız ve Eski Türk İnançlarındaki Albız Üzerine", *Turkish Studies*, Volume 8/6, s.61-67.
- ÇOBAN, Ramazan Volkan (2012), "İda Dağı'ndan Kaz Dağı'na; Kazdağı Anlatılarının Karşılaştırmalı Mitoloji Tarafından İncelenmesi", *III. Ulusal Kaz Dağları Sempozyumu*, Balıkesir 2012.
- DUYMAZ, Ali (2001), "Kaz Dağı ve Sarıkız Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5, s. 88-102.
- DUYMAZ, Ali - ŞAHİN, Halil İbrahim (2008), "Kaz Dağlarında Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış ve Uygulamalar", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı: 19, s. 116-126.
- EYİCE, Semavi (1993), "Çeşme", *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi* cilt 8, s.277-287.
- KALAY, Emin (1997/1997), "Sarı Kız Efsanesi ve Edremit Körfezi", *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 34, s. 58-59.
- KAPLAN, Davut (2013a), "Smintheion Roma Dönemi Su Depoları", *Smintheion, Apollon Smintheus'un İzinde*, İstanbul, s.101-116.
- KAPLAN, Davut (2013b), "Smintheion'da Kullanılan Yapı Malzemeleri", *Smintheion, Apollon Smintheus'un İzinde*, İstanbul, s.117-124.
- KAYAN, İlhan (1994), *Tuzla Ovasının (Ayrıpacık-Çanakkale) Aliöyöl Jeomorfolojisi ve Holosen'deki Kıyı Çizgisi Değişimleri*, İzmir.
- ÖZDEMİR, Cafer (2009), Havza İlçesi'nin Genel Folklorik Yapısı, *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 2/7, s.185-206.
- ÖZGÜNEL, Coşkun (2001), *Troas'ta Kutsal Bir Alan, Smintheion*, Ankara.
- TAKAOĞLU, Turan (2006), "The Late Neolithic in the Eastern Aegean: Excavations at Gülpınar in the Troad", *Hesperia* 75, s. 289-315.
- TURAN, Fatma Ahsen (2002), "Sarıkız Efsanesi ve Sosyal Kültürel Tesirleri", *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22, s. 149-164.

Çizim ve Resimler Listesi

- Çizim 1: Çanakkale Batı Kıyıları ve Gülpınar yerleşimi
- Çizim 2: Gülpınar Çeşme ve Çamaşırhaneleri
- Çizim 3: Koca Pınar Plan ve cephesi
- Çizim 4: Şişik çeşme. Plan ve cephe çizimi
- Çizim 5: İki Oluklu Çeşme. Plan ve cephe çizimi
- Çizim 6: Keleş Çeşmesi. Plan ve cephe çizimi
- Çizim 7: Gülpınar'da Çamaşırhaneler. Canlandırma
- Çizim 8: Çoklum Deresi / Karaağaçlık çamaşırhane plan ve kesiti
- Çizim 9: Hamam / Çamaşırılık. Plan ve kesiti
- Çizim 10: Tapınak Kuzeydoğu Köşesindeki Çamaşırhane planı
- Çizim 11: Tapınak Kuzeydoğu Köşesindeki Çamaşırhane a-a kesiti
- Çizim 12: Tapınak Kuzeydoğu Köşesindeki Çamaşırhane b-b kesiti
- Çizim 13: Tapınak Kuzeydoğu Köşesindeki Çamaşırhane c -c kesiti
- Çizim 14: Tapınak Kuzeydoğu köşesindeki Çamaşırhane d-d kesiti
- Çizim 15: Gülpınar Girişi Yol altındaki (Dizem) Çamaşırhaneye ait kalıntıların çizimi
- Çizim 16: Çeşme Kitabesi
- Resim 1: Koca Pınar
- Resim 2: Tapınak Kuzeydoğusundaki çeşme
- Resim 3: Şişik Çeşme
- Resim 4: İki Oluklu Çeşme
- Resim 5: Keleş Çeşmesi

Resim 6: Dutlu Çeşme

Resim 7: Çoklum Deresi, Karaağaçlık çamaşırhane

Resim 8: Hamam / Çamaşırılık

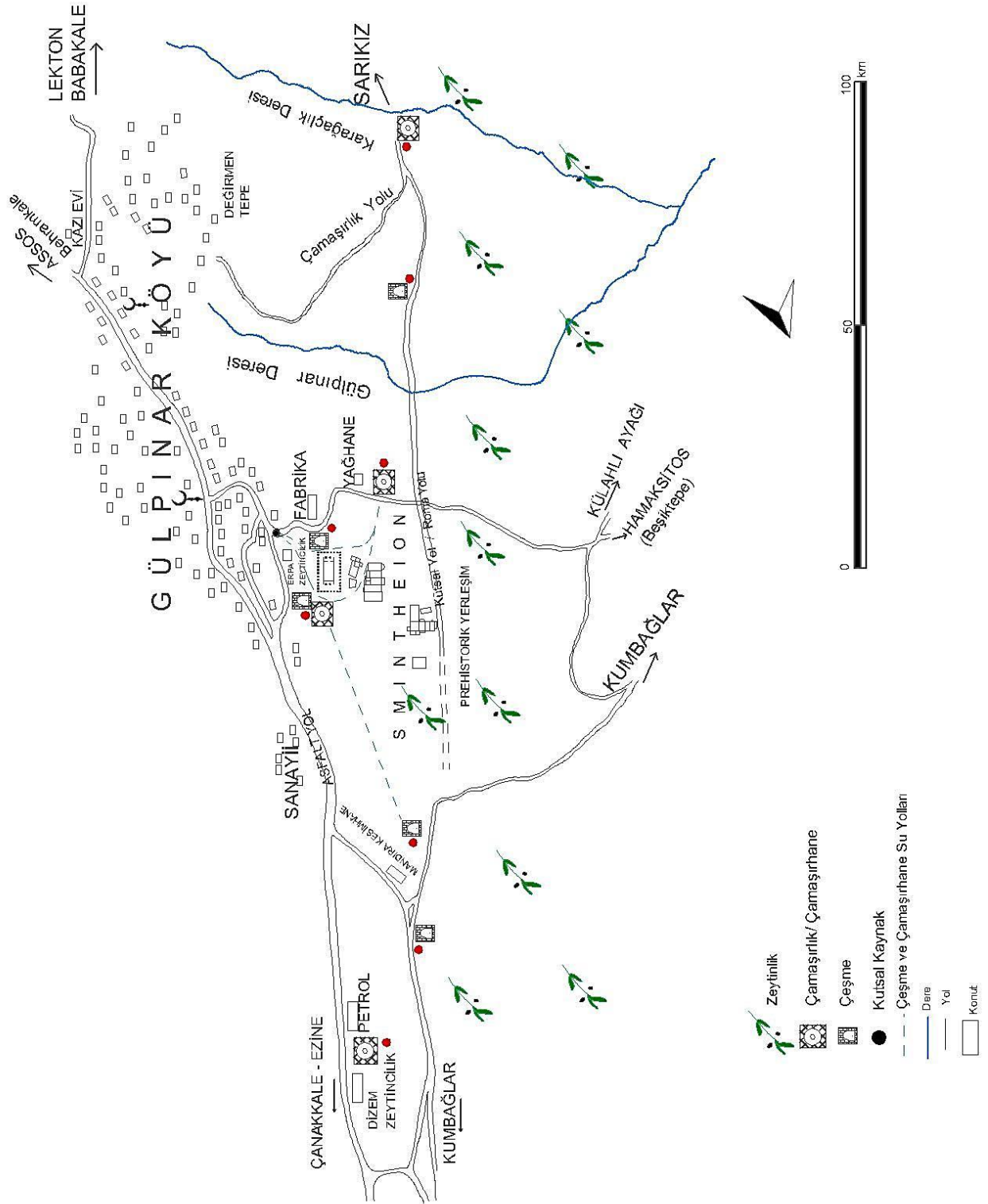
Resim 9: Tapınak Kuzeydoğu Köşesindeki Çamaşırhane

Resim 10: Gülpınar Girişi Yol altındaki (Dizem) Çamaşırhaneye ait kalıntılar

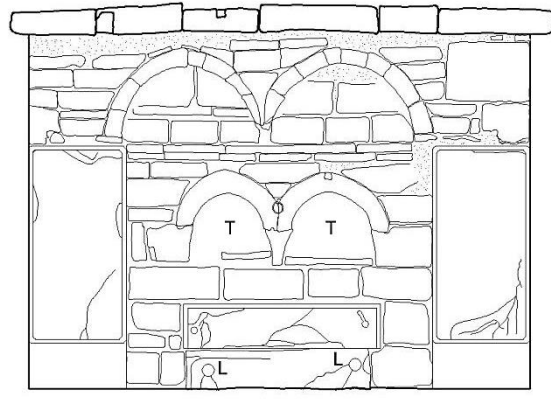
Çizimlerde Kullanılan Kısaltmalar			
K	Kanal	S.K	Su kanalı
L	Lüle	T.S	Testi Seki
N	Niş	T.N	Tas nişi
Y	Yalak	K.D	Koruma Duvarı
O	Ocak	S.O	Su Oluğu
G	Giriş	S.H	Su havuzu
H	Havuz	K.K	Kül Katmanı
D.H	daldırma havuzu	Y.S.H	Yıkama Su Havuzu
Y.A	Yıkama Alanı	A.S.K	Atık Su Kanalı
O.S	Oturma Sekisi	K.K.T	Kanal kapak taşı
R.K	Roma Kanalı	P.T.K	Pişmiş Toprak Künk
D.Y	Duş yeri	S.T.H	Su Toplama haznesi
H.H	Hidrolik Harç	Z.H.D	Zincir Halka Deliği
		K.A.Ö	Kiremitli ahşap örtü

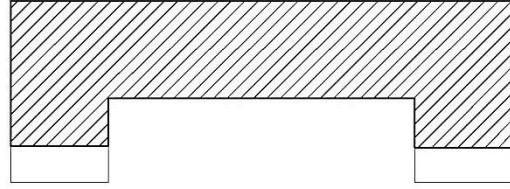
Çizim 1: Çanakkale Batı Kıyıları ve Gulpınar yerleşimi (ÖZGÜNEL, Coşkun (2015):)

Çizim 2: Gölpinar Köyü ve Çeşme ve Çamaşırhanelerin Dağılımı

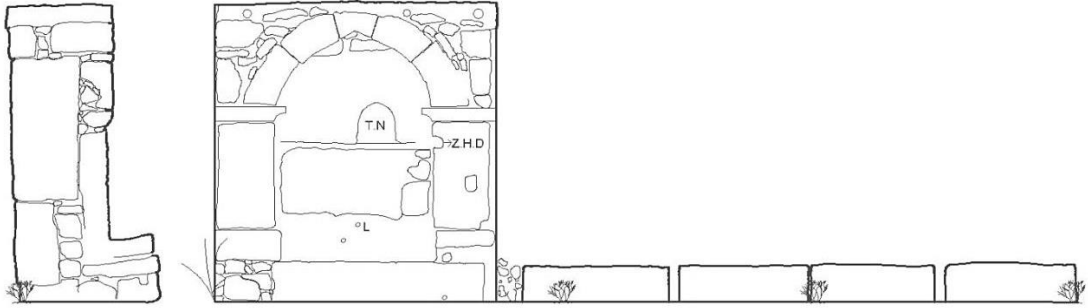

0 50 1 m

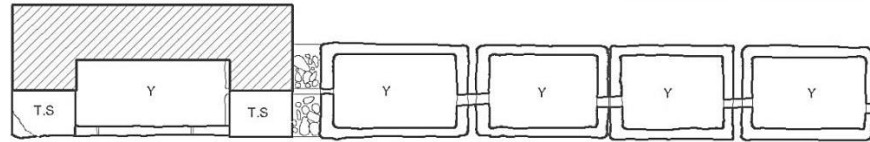

Çizim : Mediha Şen

Çizim 3: Koca Pınar Plan ve cephesi

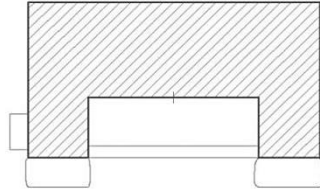
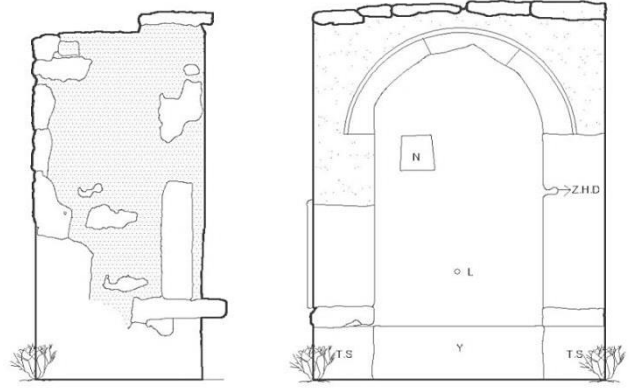
0 1 2 m

Çizim : Mediha Şen

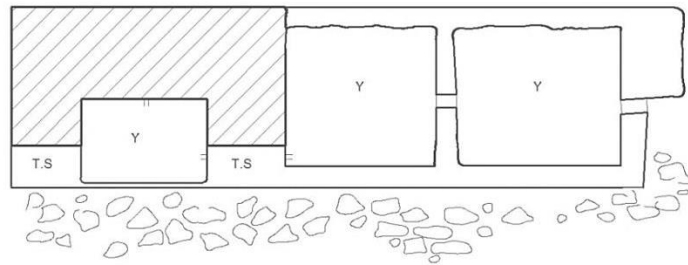
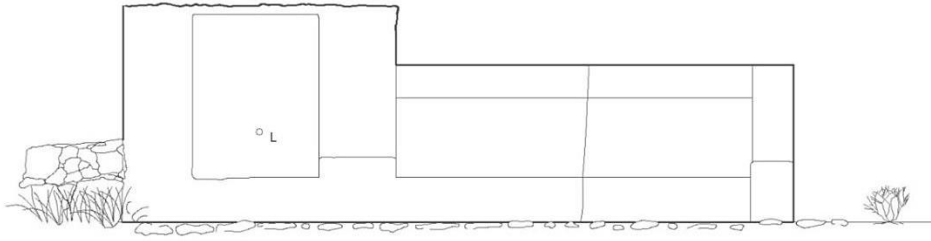
Çizim 4: Şişik çeşme. Plan ve cephe çizimi

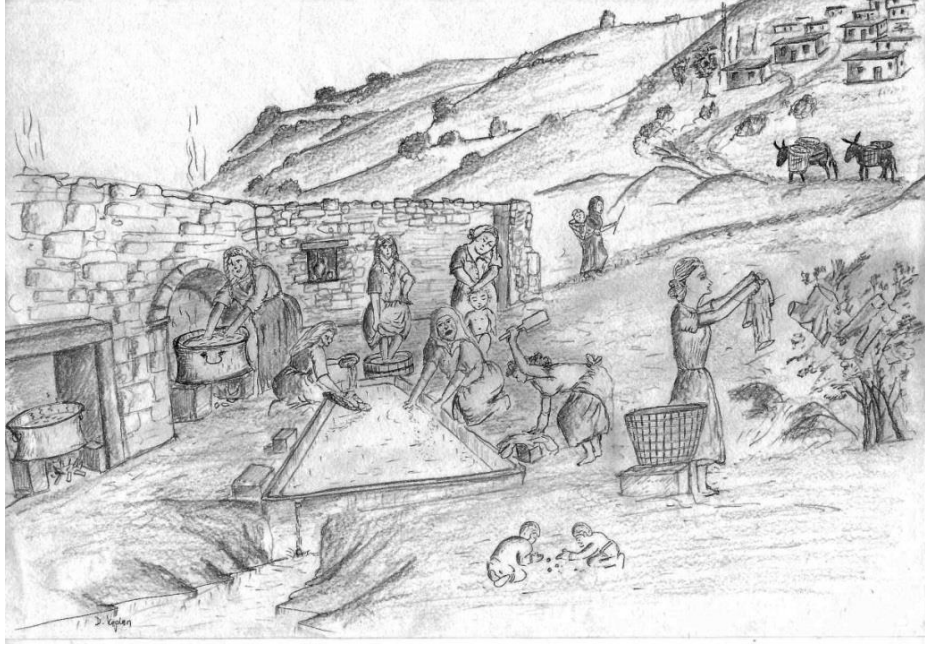
Çizim : Mediha Şen

Çizim 5: İki Oluklu Çeşme. Plan ve cephe çizimi

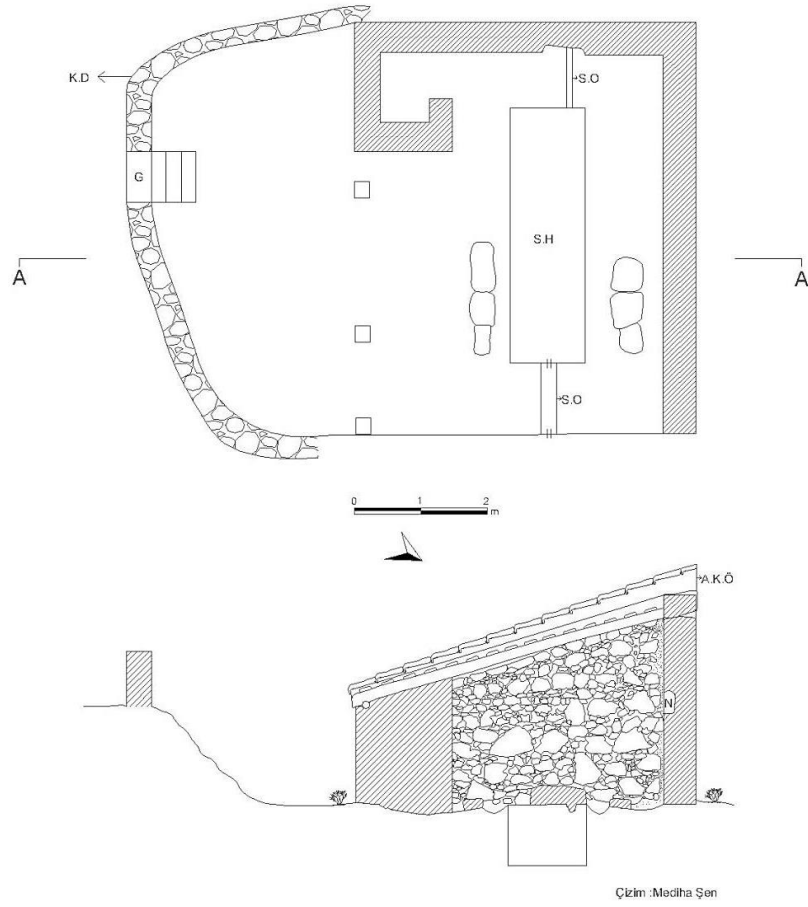

Çizim :Mediha Şen

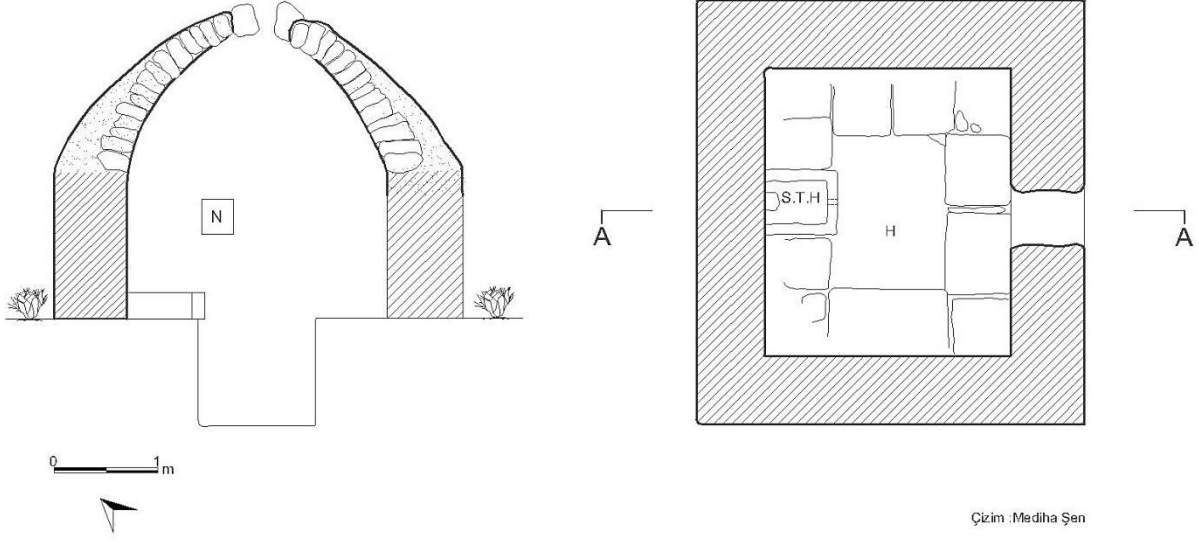
Çizim 6: Keleş Çeşmesi. Plan ve cephe çizimi

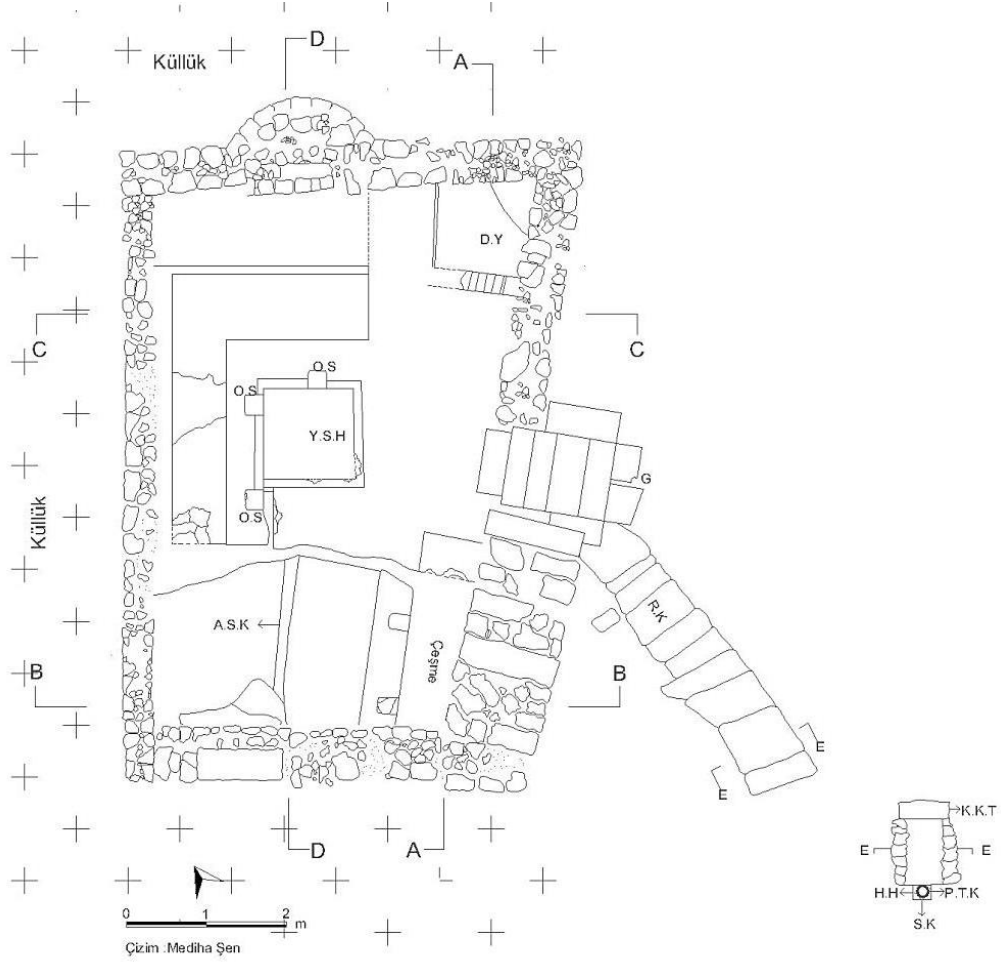
Çizim 7: Gülpınar'da Çamaşırhaneler. Canlandırma (Çizim: D. Kaplan)

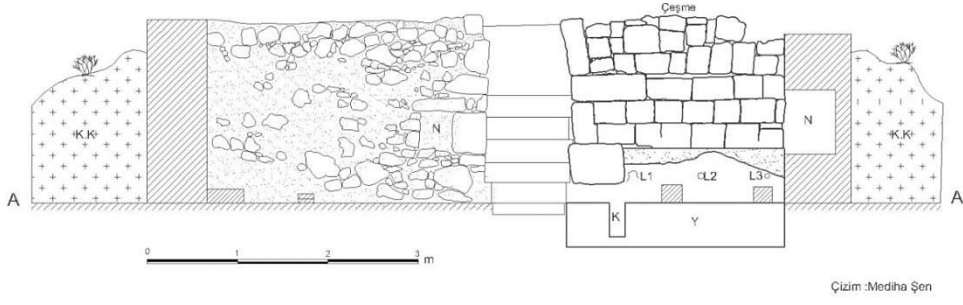
Çizim 8: Çoklum Deresi, Karaağaçlık çamaşırhane plan ve kesiti

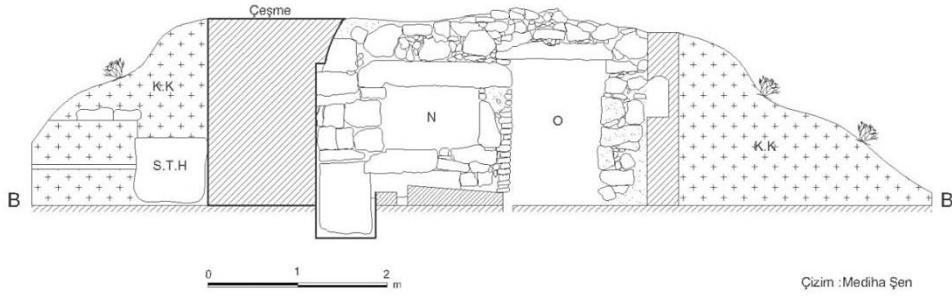
Çizim 9: Hamam - Çamaşırılık. Plan ve kesiti

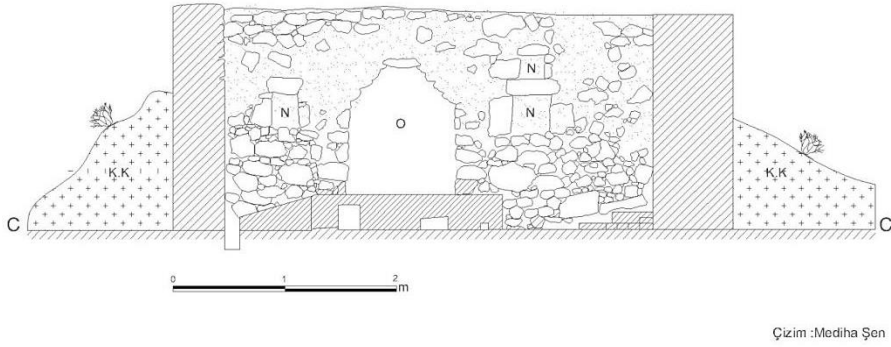
Çizim 10: Tapınak Kuzeydoğu Köşesindeki Çamaşırhane planı

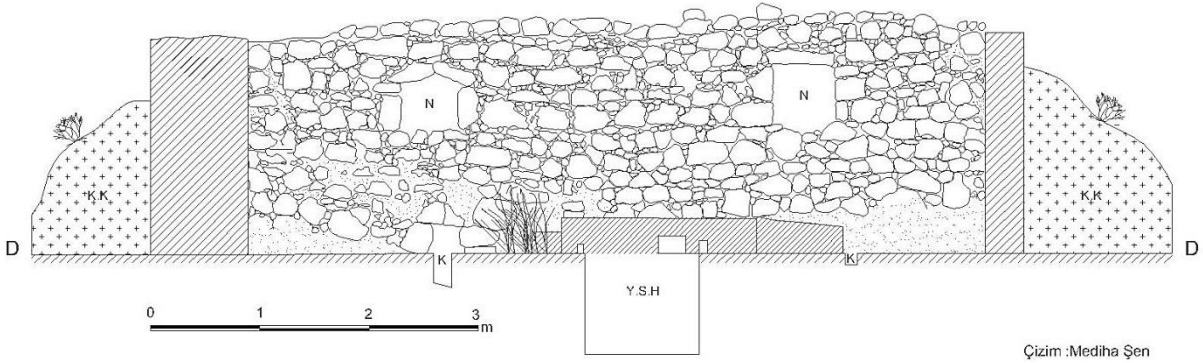
Çizim 11: Tapınak Kuzeydoğu Köşesindeki Çamaşırhane a-a kesiti

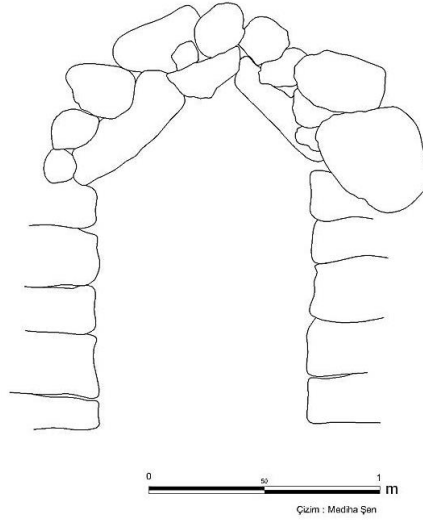
Çizim 12: Tapınak Kuzeydoğu Köşesindeki Çamaşırhane b-b kesiti

Çizim 13: Tapınak Kuzeydoğu Köşesindeki Çamaşırhane c -c kesiti

Çizim 14: Tapınak Kuzeydoğu köşesindeki Çamaşırhane d-d kesiti

Çizim 15: Gülpınar Girişi Yol altındaki (Dizem) Çamaşırhane

Çizim 16: Çeşme Kitabesi

Resim 1: Koca Pınar

Resim 2: Tapınak Kuzeydoğusundaki çeşme

Resim 3: Şişik Çeşme

Resim 4: İki Oluklu Çeşme

Resim 5: Keleş Çeşmesi

Resim 6: Dutlu Çeşme

Resim 7: Çoklum Deresi, Karaağaçlık çamaşırhane

Resim 8: Hamam – Çamaşırılık

Resim 9: Tapınak Kuzeydoğu Köşesindeki Çamaşırhane

Resim 10: Gülpınar Girişi Yol altındaki (Dizem) Çamaşırhaneye ait kalıntılar